

การปล้นและลักกระบือในทุ่งรังสิต: ภาพสะท้อน การเสื่อมคลายของระบบอุปถัมภ์แบบนักเลง

หนทพร อยู่มั่งมี*

บทคัดย่อ

การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบส่งออกโดยมีข้าวเป็นสินค้าหลัก ทำให้เกิดโครงการพัฒนาที่ดินครั้งสำคัญในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง สมัยรัชกาลที่ 5 คือการขุดคลองและบุกเบิกที่นาในโครงการรังสิต ซึ่งก่อให้เกิดการอพยพผู้พื้นที่นี้โดยผู้คนหลากหลายฐานะและชาติพันธุ์ ท่ามกลางการระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจในการผลิตข้าวทั้งในรูปแบบเงินตราและแรงงาน ได้เพิ่มคติและความรุนแรงของการปล้นสะดม โดยเฉพาะการปล้นและลักกระบือ ซึ่งกลายเป็นทรัพย์สินที่มูลค่าทางเศรษฐกิจสูง

การพิจารณาถึงลักษณะคติและการปล้นสะดมกระบือที่เกิดขึ้นในพื้นที่แถบนี้ จะเห็นได้ถึงความเสื่อมคลายของความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบอุปถัมภ์ในยุคเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ สู่สภาพและระบบสังคมเฉพาะของพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ ซึ่งได้เกิดระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะในแต่ละกลุ่มอพยพ ที่เกิดจากระบบเช่านา จากความคุ้มครองของบริษัทเจ้าของสัมปทาน รวมถึงการจัดการโดยระบบราชการและกฎหมาย ขณะที่บทบาทของนักเลงที่มีความสำคัญสูงในระบบสังคมแบบเดิมเริ่มหมดพลัง และกลายเป็นผู้สร้างความสะดวกร้อนไปในที่สุด

* นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบส่งออกโดยมีข้าวเป็นสินค้าหลักทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการทั้งในด้านกายภาพ คือการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่ารกชัฏไปสู่ที่นาจำนวนมากในเขตที่ราบภาคกลาง ทั้งจากการบุกเบิกของราษฎรและการขุดคลองทั้งจากรัฐและเอกชน โครงการรังสิต¹ นับเป็นหนึ่งในความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พื้นที่จำนวนนับล้านไร่ถูกเปลี่ยนโดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามอันเป็นบริษัทที่เกิดจากความร่วมมือของ เจ้านาย ข้าราชการ และพ่อค้า² ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐโดยได้รับสัมปทานเป็นระยะเวลา 25 ปี (พ.ศ. 2431-2457) บริษัทได้สิทธิในการเลือกขุดคลองก่อนผู้อื่นและได้รับที่สองฝั่งคลองเป็นกรณีพิเศษ³ สิ่งตามมาคือการอพยพเข้าทำกินของผู้คนที่หลากหลายในด้านฐานะและชาติพันธุ์

¹ อาณาบริเวณของโครงการรังสิตมีทั้งสิ้นจำนวน 59 คลองระยะทาง 22,779 เส้น หรือ 1,136 กิโลเมตร ครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 800,000-1,500,000 ไร่ มีพื้นที่สัมปทานครอบคลุมเขตการปกครองปัจจุบัน คือจังหวัดปทุมธานี (อำเภอธัญบุรี, คลองหลวง, หนองเสือ, ลำลูกกา), จังหวัดนครนายก (เฉพาะอำเภอองครักษ์), จังหวัดฉะเชิงเทรา (เฉพาะอำเภอบางน้ำเปรี้ยว), กรุงเทพมหานคร (เฉพาะเขตหนองจอกซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่กับเมืองมีนบุรี กับเขตบางเขน), จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เฉพาะเขตอำเภอมโนรมย์), จังหวัดสระบุรี (เฉพาะอำเภอหนองแค), ในสุนทรี อาสะโวทย์ และเรืองวิทย์ ลิมป์ปนาท, *ร้อยปีคลองรังสิต: การศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและสังคม*, ใน *ร้อยปีคลองรังสิต* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยนำร่องเฉลิมฉลองวโรกาสกาญจนาภิเษก สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 11.

² ผู้ที่ร่วมลงทุนในบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามที่สำคัญคือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ต่อมาหม่อมราชวงศ์สุวพรรณ สนิทวงศ์ บุตรชายดูแลแทน, นายโยคิม แกรซี (Joachim Grassi) สถาปนิกชาวอิตาลี ต่อมาได้ถอนหุ้นไป พระปฏิบัติราชประสงค์ (Erwin Muller) เข้าถือหุ้นแทน, ใน สุนทรี อาสะโวทย์, *ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), หน้า 1-2, 12.

³ ตามสัญญาพระบรมราชานุญาตลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2431 บริษัทได้รับสิทธิจับจองในที่ดินสองฝั่งคลองเว้นจากที่หลวงขึ้นไปฝั่งละ 40 เส้น (1.6 กิโลเมตร) ขณะที่ผู้ขุดคลองรายอื่นได้รับเพียง 25-30 เส้น (0.8-1.2 กิโลเมตร), ใน สุนทรี อาสะโวทย์ และเรืองวิทย์ ลิมป์ปนาท, *อ้างแล้ว*, หน้า 14-15.

ท่ามกลางการระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจในการผลิตข้าวทั้งในรูปเงินตราและแรงงาน สิ่งที่อยู่อาศัยในพื้นที่นี้ต้องเผชิญในการดำรงชีวิตในเขตนี้คือการปล้นสะดม โดยเฉพาะการปล้นและลักกระบือ ซึ่งถือเป็นแรงงานและทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจอันสำคัญยิ่งของราษฎร ในการพิจารณาการก่อคดีในพื้นที่โครงการรังสิตจะเห็นได้ถึงความเปลี่ยนแปลงบางประการในคดีประเภทนี้ จากในยุคเศรษฐกิจแบบพอยังชีพที่ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่สามารถประนีประนอมในชุมชน เพราะอยู่ในรูปของการอุปถัมภ์ของนักเลงในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ลงมือหรือเกี่ยวข้องกับคดีประเภทนี้ อันเป็นการกระจายรายได้แลกเปลี่ยนกับการให้ความคุ้มครองในท้องถิ่น โดยที่อำนาจรัฐมาเกี่ยวข้องเพียงเบาบาง แต่จากคดีที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้ พบว่าระบบอุปถัมภ์ที่เคยใช้มาก่อนหน้านั้นเป็นสิ่งที่ยากจะยอมรับ อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการก่อคดี ประกอบกับสภาพสังคมและระบบอุปถัมภ์แบบอื่นในการเป็นที่พึ่งของราษฎรเข้ามาทดแทนในพื้นที่แห่งนี้

กระบือ: ทรัพย์สินทางเศรษฐกิจของชาวนา

แรงงานกระบือถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการทำนา ในหนังสือคำร้องเรียนเรื่องมีผู้ร้ายชุกชุมของบริษัทหุคคลองที่มีไปถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการและพาณิชยการในขณะนั้น เมื่อวันที่ 26 เมษายน ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) ได้กล่าวว่า การที่มีปัญหาผู้ร้ายชุกชุมนั้นเพราะมีผู้คนที่เข้าไปตั้งบ้านเรือน “ต่างก็นำกระบือไปเป็นอันมาก”¹ เมื่อการเพาะปลูกข้าวขยายตัว ความสนใจในกิจกรรมด้านนี้มิได้จำกัดเพียงราษฎรผู้มีวิถีชีวิตผูกพันกับกิจกรรมนี้เท่านั้น แม้แต่เจ้านายก็มีความสนพระทัย เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ถึงกับทรงพระนิพนธ์ *เรื่องทำนา* เป็นการเฉพาะ เพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ หจข. มร. 5 กษ/13, บริษัทหุคคลองร้องว่าที่ซึ่งบริษัททำการมีผู้ร้ายชุกชุม (26 เม.ย.-3 พ.ค. 113).

สำหรับลงในหนังสือ *วชิรญาณ* ในปี พ.ศ. 2431 (อันเป็นปีที่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามเริ่มขุดสัมปทานขุดคลองในทุ่งหลวง และต่อมาเจ้านายพระองค์นี้ทรงเป็นเจ้าของที่ดินในโครงการนี้หลายพันไร่- ผู้เขียน) พระองค์ได้ทรงอธิบายวิธีการทำนา เช่น การเตรียมดิน การเลือกที่ดิน พันธุ์ข้าว เป็นต้น และยังทรงกล่าวถึงความสำคัญของกระบือไว้ด้วย ดังนี้

“...การทำนาเข้าเจ้านั้นโคแลกระบือเป็นพื้น ถ้าเป็นประเทศที่ทรายที่ดอนก็ใช้โค ถ้าที่ลุ่มแลเลนก็ใช้กระบือซึ่งเป็นสัตว์ที่มีนิสัยเป็นชวานาแท้ จะหาสัตว์อันใดเปรียบไม่ได้ นึกดูถ้าไทยเราไม่มีกระบือจะใช้ช่วยแรงทำนาแล้วถึงคนจะแข็งแรงช่างรู้เท่าใด ที่จะทำเข้าให้กว่าพอกินจนถึงจำหน่ายไปต่างเมืองที่ไหนได้ กระบือเป็นสัตว์มีคุณจริง ๆ ควรจะได้มีเรื่องราวต่างหากสักตอนหนึ่ง เดชะบุญได้มีโอกาสอันอื่นสักคราวจะต้องคิดพรรณนาคูณกระบืออีกสักเรื่อง คงไม่เลวกว่าคราวนี้...”¹

ความสำคัญของแรงงานกระบือเห็นได้จากจำนวนกระบือเฉพาะในเมืองชัยบุรีเมื่อปี ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) มีถึง 22,315 ตัว ขณะที่แรงงานสัตว์ประเภทอื่นคือ ม้ามี 1,043 ตัว และโคมีเพียง 160 ตัวเท่านั้น² ขณะที่หัวเมืองใกล้เคียงที่ตั้งใหม่พร้อมกันคือมีนบุรี ในปี ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) มีจำนวนกระบือไม่น้อยเช่นกัน โดยมีถึง 15,232 ตัว ม้า 340 ตัว โค 42 ตัว³ ในเขตทุ่งรังสิตที่เน้นการปลูกข้าวเป็นหลัก กระบือจึงมีมูลค่าในทางเศรษฐกิจ เป็นต้นทุนที่มีราคาสูงเห็นได้จากราคากระบือใน

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร, *เรื่องทำนา*, มหาอำมาตย์โทเจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พิมพ์แจกในคราวงานพระราชพิธีจรดพระนังคัล เมื่อปีขาล พ.ศ. 2469 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ, 2469), หน้า 31-32.

² หจข. ร. 5 น. 3.2 จ/17, ส่งบัญชีนักโทษกับบัญชีคนแลกระบือเกิดตายจำนวนเดือนเมษายน ถึงเดือนมีนาคม ศก 125 (31 พ.ศ. 125-8 เม.ย. 126).

³ หจข. ร. 5 น. 3.6 ข/6, รายงานประจำปี ร.ศ. 123 (26 ก.ค. 124).

เขตรังสิตและบริเวณใกล้เคียงที่ส่งมาจากโคราชฝูงหนึ่งประมาณ 500 ตัวมีราคาแตกต่างกันตามคุณภาพดังนี้

พ.ศ.	ราคากระบือ (บาท) / ตัว
2436	40-50
2443	50-100
2448	70-120
2453	90-150

จะพบว่าราคากระบืออยู่ในอัตราที่สูงมาตลอด โดยสัมพันธ์กับสภาพการขยายพื้นที่การเพาะปลูกข้าวโดยรวมของประเทศ ความต้องการแรงงานกระบือจึงมีมาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีในปี พ.ศ. 2450 ว่า "...เมืองไทยในเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่คิดใช้การทำนาด้วยเครื่องจักรเพราะเหตุว่าการทำนาได้ขยายออกทุกปี คนก็น้อย สัตว์โลกกระบือก็น้อย เพราะเกิดไม่ทัน..."²

ไม่เพียงมูลค่าในด้านราคาเท่านั้น กระบือยังเป็นแหล่งรายได้ให้แก่เจ้าขอชาด้วย การให้เช่าด้วย เช่น นายกองนาของกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ได้ให้นายใหม่เช่าชาดโดยคิดอัตราเป็นข้าว 1 เกวียนต่อ 1 ปี³ อีกทั้งในช่วงที่การทำนาในบริเวณทุ่งรังสิตประสบปัญหาภัยธรรมชาติ เช่นในปี ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) จีนก้อจัน

¹ สุนทรী อาสะไวย์, อังแล้ว, หน้า 120.

² หจช. ร. 5 กษ. 1/10, รายงานประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร วันที่ 19 เมษายน ร.ศ. 126 อ้างใน สุวิทย์ ไพบูลย์, *วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, มปป.), หน้า 240.

³ หจช. ร. 5 น. 3.2 ก/12, มีตราให้ผู้ว่าราชการเมืองออกตรวจท้องที่ ตก 121 (13 ก.พ. 120-7 ก.พ. 121).

ซึ่งเป็นกำหนดในเขตเมืองรัตนบุรี ได้ขาดทุนการทำนาไปกว่า 1,000 บาท ต้องนำกระบือไปให้ชาวนาเช่า¹ ด้วยเหตุที่ความต้องการกระบือมีมากและมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้มีคติประเภทนี้เกิดขึ้นมาก

แม้ว่ากระบือจะเป็นแรงงานสัตว์ที่สำคัญยิ่งแต่ก็ปรากฏว่าวิธีการเลี้ยงดูของราษฎรมิได้ดูแลเท่าที่ควร ดังในรายงานการประชุมเมืองรัตนบุรี เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2456 ระบุว่า

“...กระบือเป็นสัตว์พาหนะสำคัญเป็นกำลังของราษฎรในการทำนา เห็นว่าราษฎรไม่มีใครบำรุงในการเลี้ยงตลอดจนการระวังรักษากระบือของตน กล่าวคือ เมื่อถึงเวลาเช้าก็เปิดคอกไล่กระบือออกไปเที่ยวหาหญ้าแลน้ำกินตามลำพัง เจ้าของหาได้ติดตามระวังรักษาไม่ กระบือเที่ยวไปจนห่างไกลพ้นจากหมู่บ้านของตนไป ครั้นเวลาเย็นไม่เห็นกระบือของตนกลับมาเข้าคอก เจ้าของจึงได้เะอะออกติดตาม บางรายก็พบ กระบือเที่ยวติดฝูงตัวเมียบ้าง บางรายก็ไม่พบ ก็พากันนำความมาแจ้งต่อเจ้าพนักงานว่ากระบือหายเช่นนี้เสียมาก จึงกระทำให้รายงานแจ้งความเรื่องกระบือมากขึ้นทุกอำเภอ...”²

ลักษณะการเลี้ยงกระบือเช่นนี้ย่อมเป็นช่องทางให้เกิดการลักกระบือได้ เช่นที่ปรากฏในรายงานตรวจการของกรมการอำเภอหนองจอก เมืองมินบุรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการนี้ด้วย ในเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ว่า “...มีกระบือราษฎร

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ข/8, ออกไปตรวจราชการในท้องที่เมืองรัตนบุรี (20 ม.ค. 127-21 ม.ค. 128).

² หจข. ร. 6 น. 10.4/14, รายงานการประชุมปรึกษาราชการต่าง ๆ (8 มิ.ย. 2455-18 มิ.ย. 2458)

หาย 2-3 รายเป็นด้วยเจ้าของเลี้ยงเส้นเลือด คนร้ายจึงประสมไล่ต้อนกระบือไป...¹ ไม่เพียงแต่วิธีการเลี้ยงเท่านั้น แม้เจ้าของจะขังกระบือไว้ในคอกที่โรงนาของตน ก็ยังเกิดเหตุปล้นและลักกระบือได้อยู่เสมอ ซึ่งสามารถพบในรายงานของกองตระเวนชั้นนอกสายเหนือหลายคดี²

ลักษณะของการปล้นและลักกระบือในระบบอุปถัมภ์แบบหลักเลง

พฤติกรรมในการก่อคดีประเภทนี้ในยุคเศรษฐกิจแบบพอยังชีพอยู่ในฐานะที่ชาวบ้านยอมรับได้ แม้จะมีทั้งความเกรงใจหรือเกรงกลัวก็ตาม เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครองหมู่บ้านของผู้มีอำนาจในแต่ละท้องถิ่นในระบอบที่รัฐยังไม่ได้จัดการปกครองตามระบบเทศาภิบาล³ ผู้มีอำนาจในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชาวบ้านในระดับหมู่บ้านหรือชุมชนขนาดเล็กเรียกว่า “นักเลง” และหากมีพรรคพวกมากจนถึงขนาดบางคนสามารถรับใช้ใกล้ชิดผู้มีบรรดาศักดิ์ก็เรียกว่า “นักเลงโต”⁴ การดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไปของนักเลงโตส่วนใหญ่คือชวานาที่ปลูกข้าวเลี้ยงชีพเหมือนครอบครัวทั่วไปในชนบท การแสดงบทบาทพิทักษ์คุ้มครองตามบุคลิกเฉพาะ เช่น กล้าหาญ มี

¹ หจข. ร. 5 น. 3.6 ซ/7, รายงานย่อกรมการอำเภอตรวจการเมืองมีนบุรี (22 เม.ย.-7 มี.ค. 128)

² หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/4, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 8 ก.พ. 121 (สายเหนือ); หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/242, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 16-22 มี.ค. 126 (สายเหนือ) (16-22 มี.ค. 126).

³ ดูรายละเอียดใน วารุณี โอสมถาวรย์, “ท้องถิ่นเมืองสุพรรณกับพฤติกรรมขโมยและปล้นควายในยุคเศรษฐกิจยังชีพปลายพุทธศตวรรษที่ 24-ต้นพุทธศตวรรษที่ 25,” *รัฐศาสตร์สาร* 24 (1), 2546: 117-161, และคมเนตร ญาณโสภณ, “อำนาจท้องถิ่นแบบจารีตและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองท้องถิ่นในยุคเทศาภิบาล,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

⁴ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “นิทานที่ 11 เรื่อง โจรจันทร์,” ใน *นิทานโบราณคดี* (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2511), หน้า 181-182.

น้ำใจ เด็ดเดี่ยว กระทำเมื่อหมู่บ้านถูกรุกรานจากนักเลงต่างถิ่น¹ ไม่เฉพาะหน้าที่นี้เท่านั้น แต่นักเลงยังเป็นคนกลางในการติดต่อไถ่ถอนวัวควายของชาวบ้านที่ถูกขโมยเพราะเชื่อว่าเป็นผู้รู้ดีกว่าคนอื่น² แต่กระนั้นก็มีนักเลงหลายรายที่มาเป็นโจรปล้นกระบือ ตามที่สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงเล่าไว้ในเรื่อง "สนทนาผู้ร้ายปล้น" ว่าต้องเริ่มต้นด้วยการเป็นคนลักกระบือก่อนทุกคน และต้องทำหลายครั้งจนสามารถพิสูจน์ฝีมือและจิตใจกล้าหาญ จึงถูกชักนำให้มาปล้น แต่ต้องอายุไม่เกิน 40 ปีและสามารถเป็นหัวหน้าได้เมื่อถึงอายุ 50 ปี หลังจากนั้นถือว่ากำลังอ่อนแอต้องออกไปหากินอย่างอื่น ด้วยการเป็นคนกลางรับไถ่ถอนโคกระบือที่ผู้ร้ายลักไป เพราะได้ผลประโยชน์จากการปล้นดีกว่าเป็นขโมยกระบือ³

การลักและไถ่ถอนกระบือในช่วงเศรษฐกิจแบบพอยังชีพในเขตปลูกข้าวเก่า เช่นที่สุพรรณบุรีนั้น ถือได้ว่าเป็นการกระจายส่วนเกินทางสังคม เป็นเรื่องภายในชุมชนระหว่างคนรวยและคนจนในหมู่บ้าน ภาวะปกติทั้งการลักกระบือและการแก้ปัญหาสามารถตกลงกันได้ การไถ่ถอนถูกดำเนินการโดยนักเลงที่เจ้าทรัพย์ไปจ้างวานให้ช่วยสืบเสาะ นักเลงจะบวกกำไรของตนจากค่าไถ่กระบือ กระบือนั้นจะถูกพบอยู่กลางป่าโดยที่ตนเป็นผู้นำทาง อีกทั้งเป็นการป้องกันตนเองไม่ให้เป็นพยานรู้เห็นในเรื่องนี้ หรือนำไปปล่อยที่บ้านเจ้าของ และหากนักเลงไม่ไว้ใจ เจ้าของก็จะรับเงินไปไถ่ถอนเอง บางครั้งก็ส่งกำนันเพื่อทำตัวพิมพुरुพรรณ เมื่อพบ กำนันก็แจ้งว่าตนพบกระบือที่หายแล้ว ก็ยุติเรื่อง

นอกจากวิธีที่กล่าวแล้ว ยังมีการไถ่ถอนกระบือด้วยวิธีต่างออกไป แทนที่จะคืนกระบือที่หาย กลับไปปล้นกระบืออีกรายหนึ่งที่เจ้าของทำหายแทน ทำให้ได้กำไรถึงสองต่อ และผู้รับแลกอาจได้กระบือตัวใหม่กว่าตัวที่รับซื้อไว้โดยจ่ายเงินเพิ่ม

¹ คมเนตร ญาณโสภณ, *อ้างแล้ว*, หน้า 79-81.

² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 83.

³ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, "สนทนาผู้ร้ายปล้น," ใน *ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด* (กรุงเทพฯ: อรุณสภา, 2504), หน้า 273-277, 297, อ้างใน วารุณี โอสธามรย์, *อ้างแล้ว*, หน้า 127.

การไถ่ถอนนี้มีักกระทำโดยรายที่ลักขโมย หากเป็นการปล้นต้องรับส่งขายพื้นที่ห่างไกล ไม่มีโอกาสไถ่ถอนนอกจากพวกกลุ่มนักเลงด้วยกันเอง ถ้าหากมีการลักกระบือแล้วรู้ความกันภายหลัง มักจะคืนกระบือและเงินไถ่ถอนกัน¹ พฤติกรรมเช่นนี้สัมพันธ์กับนักเลงทุกชั้นตอน ที่สำคัญ เงินไถ่ถอนถูกแบ่งระหว่างผู้ลัก ผู้รับซื้อ และคนกลางเจรจา เป็นการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงในหมู่ชาวบ้านที่เป็นนักเลง² กระบวนการนี้ดำเนินการโดยอาศัยการใช้กฎหมายจากส่วนกลางเข้าแทรกแซงให้น้อยที่สุด วิธีการประนีประนอมภายในชุมชนเช่นนี้จึงเป็นสิ่งที่ช่วยลดเสี่ยงระบบอุปถัมภ์ระหว่างนักเลงและราษฎรได้ไม่น้อย

ลักษณะทางสังคมและระบบอุปถัมภ์

ก่อนหน้าการเปิดพื้นที่ในบริเวณนี้ ซึ่งเรียกกันแต่เดิมว่า “ทุ่งหลวง” เป็นป่าพงที่หากินของช้าง มีราษฎรอาศัยอยู่แถวคลองเปรมประชากร และคลองแสนแสบ ผังเหนือกับคลองบางขนาก เมื่อทำนาใกล้ทุ่งหลวงสูงขึ้นไปมักถูกช้างป่ารบกวน³ การเกิดขึ้นของโครงการรังสิตนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงบริเวณทุ่งหลวง โดยที่ความก้าวหน้าของการขุดคลองพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของประชากรเกิดบริเวณทางตอนใต้ของทุ่งหลวงเป็นลำดับแรก ก่อนหน้าที่จะเริ่มขุดคลองรังสิตในปี พ.ศ. 2433 สภาพพื้นที่บริเวณทางตอนใต้ของทุ่งหลวงจนถึงเขตคลองแสนแสบที่ผ่านบริเวณทุ่งแสนแสบใกล้เคียงกัน ดังในรายงานของพระวิภาคภูวดล (เจมส์ แมคคาธิ) ที่เข้าสำรวจทำแผนที่เขตป่าพง ไร่นา คลอง บึง และอำเภอ ในบริเวณคลองแสนแสบถึงศาลาแดงเมื่อปี ร.ศ. 106 (พ.ศ. 2430) กล่าวว่า “...เป็นที่น่ากลัวแก่ชีวิตของผู้ที่ไป

¹ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “สนทนาผู้ร้ายปล้น,” หน้า 314-318, อ้างใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 139-141.

² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 141.

³ หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/24, การเสด็จพระราชดำเนินเปิดเมืองชัยภูมิบุรี ศก121 (27 มี.ค. 121-14 มี.ค. 121).

ตั้งบ้านเรือนตามคลองแสนแสบป่าพงนี้ตลอดคลองแสนแสบ...”¹ จากข้อความนี้แม้สภาพพื้นที่จะไม่เหมาะสมแต่ก็มีราษฎรไปตั้งถิ่นฐานบ้างแล้ว ความเปลี่ยนแปลงบริเวณเขตทุ่งหลวงปรากฏในรายงานฉบับเดียวกันว่า

“...เมื่อเดือนมีนาคม ปี 107 (1888) ที่ทุ่งหลวงนี้ไม่มีผู้ใดทำนา เต็มไปด้วยข้างป่าทั้งนั้น เป็นที่น่ากลัวมาก ข้าพเจ้าได้ตัดทางเข้าไปในทุ่งหลวงสามไมล์มาถึงที่หมายอาณาเขตเมืองนนทบุรี ที่ตรงนี้ก็เห็นได้ว่าเส้นอาณาเขตขาดไป เป็นเหตุด้วยติดทุ่งหลวง เรื่องที่ตรงตรวจนี้เป็นที่ ๆ เรียกว่าทุ่งหลวง อนึ่งมาตรวจดูในแผนที่เจ้าพนักงานทำที่ศาลาแดงสำเร็จเมื่อปี ร.ศ. 109 มาเทียบกับ ร.ศ. 108 นั้นตามป่าพง (ทุ่งหลวง) เป็นที่น่าท้อใจ ในเวลานี้ เพราะฉะนั้น เห็นได้ว่าราษฎรพากันไปทำนาเมื่อปี 109 นั้นเองกับเห็นได้ว่าผู้ที่เข้าไปทำนั้นโดยความภาคเพียรไม่ได้คิดแก่ชีวิตร เข้าไล่ข้างเสียจากที่แล้วก็ตั้งทำนา...”²

ผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากที่ดินในบริเวณนี้ล้วนมีที่มาต่าง ๆ กัน มีผลต่อลักษณะทางสังคมและการอุปถัมภ์ที่หลากหลาย เห็นได้จากการรวมกลุ่มของผู้อพยพ ที่ต่างก็นำระบบอุปถัมภ์เข้ามาใช้ในการดูแลจัดสรรทรัพยากรและความปลอดภัยภายในกลุ่มของตน การอพยพที่เกิดขึ้นปรากฏเป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่กระจายกันเป็นกลุ่มในแต่ละท้องที่ บางกลุ่มรวมกันเป็นจำนวนมาก เช่นในรายงานปีแรกของการตั้งเมืองชัยภูมิของพันโทพระฤทธิจักรกำจร ผู้ว่าราชการเมือง ได้ตรวจราชการเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2445 ในบริเวณคลองซอยที่ 6 ฝั่งเหนืออีกจากคลองคลองรังสิต 162 เส้น พบว่าบริเวณคลองนี้ยังขุดไม่แล้วเสร็จและ

¹ หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกหนังสือเก่า, กส. 4/2483, ราษฎรกล่าวโทษหลวงวาทิต หลวงสารภณวิสุตร หม่อมหลวงอัฐ และพระวิภาคยื่นรายงานไปทำแผนที่นาราชบุรี หลวงวาทิต หลวงสารภณ หม่อมหลวงอัฐ.

² เรื่องเดียวกัน.

ยังพบรอยเท้าของช้างป่าใกล้รถชุดคลองหลายรอย แม้สภาพของพื้นที่จะเป็นเช่นนี้ แต่ก็ยังมีราษฎรมาตั้งโรงในฝั่งเหนือของคลอง 67 โรงฝั่งใต้ 63 โรง¹ ในขณะที่กลุ่มของราษฎรบางแห่งมีขนาดเล็กจนเสี่ยงต่อโจรภัย ในการตรวจการล่าคลองสายนี้ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2445 ซึ่งคลองสายดังกล่าวเพิ่งจะขุดเสร็จ เมื่อตรวจลึกเข้าไป 420 เส้นปรากฏกลุ่มโรงนาของนายวอนจำนวน 6 โรง ได้ยกครอบครัวมาทำนาเมื่อเดือนมิถุนายน คศ 121 (พ.ศ. 2445)² เมื่อพิจารณากรณีของนายวอนแล้ว จะเห็นถึงการรวมกลุ่มบ้านเรือนนั้นมีการตั้งถิ่นฐานเป็นครอบครัวด้วย และย่อมต้องมีการช่วยเหลือภายในกลุ่มเครือญาติในการเลี้ยงชีพ การรวมกลุ่มที่ปรากฏนั้นยังมีลักษณะของความเป็นชุมชนซึ่งมีสายสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่นเมื่อคราวที่ผู้ว่าราชการเมืองฉัญญบุรีออกตรวจท้องที่ในปี พ.ศ. 2445 เพื่อจัดการตั้งหมู่บ้านและตั้งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในแต่ละชุมชนเมื่อตรวจถึงบริเวณคลองซอยที่ 12 พบลักษณะดังนี้

“...แต่ที่โรงนานายเจงตั้งอยู่นั้นมีโรงนาตั้งอยู่ด้วยกันหลายโรง สมควรที่จะตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นไว้ให้ปกป้องรักษาลูกบ้านได้ จึงเรียกราษฎรมาประชุมพร้อมกัน ราษฎรเหล่านั้นเลือกได้นายขาวตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นแล้ว...”³

การลงความเห็นของราษฎรในการเลือกผู้ใดมาปกครองดูแลในชุมชนนั้นแสดงว่าจำเป็นต้องมีความคุ้นเคยใกล้ชิดในชุมชน และบุคคลผู้นั้นย่อมต้องเป็นที่ยอมรับได้ในคนส่วนมาก

นอกจากนี้เรื่องของชาติพันธุ์และศาสนาก็เป็นตัวกำหนดลักษณะการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของผู้ทำกินในบริเวณนี้ เช่นในที่ดินของบาทหลวงยวง บริเวณคลอง

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/12, มีตราให้ผู้ว่าราชการเมืองออกตรวจท้องที่ คศ 121 (13 ก.พ. 120-7 ก.พ. 121).

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ซอยที่ 11 และ 12 มีโรงนาของราษฎรประมาณ 130 โรง เป็นญวนและจีนเข้ารีตมากกว่าชาติอื่น ๆ และในที่ดินนี้มีโรงเรียนศาสนาคริสต์ของบาทหลวงยวงด้วย การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ยังพบในบัญชีรายชื่อเจ้าของที่ดิน ซึ่งจัดทำโดยบริษัทชุดคลองและคูนาสยามเมื่อปี พ.ศ. 2442 ปรากฏรายชื่อเจ้าของที่ดินที่มีการรวมกลุ่มตามชาติพันธุ์และศาสนาที่อยู่ตามคลองต่าง ๆ อาทิ กลุ่มชาวมุสลิมบริเวณคลองซอยที่ 13 ฝั่งตะวันออกด้านใต้คลองรังสิต ถือครองที่ดินระหว่าง 100-300 ไร่รวม 1,400 ไร่ จากที่ดินทั้งหมด 3,500 ไร่ และยังมีชาวมุสลิมที่กระจายตามคลองอื่น ๆ อีก เช่น บริเวณคลองซอยที่ 14 ฝั่งใต้คลองรังสิต คลองซอยที่ 10 ฝั่งใต้คลองหกวาสายล่าง เป็นต้น หรือกลุ่มชาวมอญ เช่นบริเวณคลองซอยที่ 3 ฝั่งเหนือคลองรังสิต คลองซอยที่ 2 ฝั่งใต้คลองรังสิต คลองซอยที่ 14 ฝั่งใต้คลองหกวาสายล่าง² ในส่วนของกลุ่มชาวจีนนั้นมีการประกอบการค้าขาย โดยเฉพาะบริเวณตลาดเป็นแหล่งสำคัญในการตั้งถิ่นฐาน เช่น บริเวณตลาดคลอง 12 ของคลองหกวาสายล่าง³ เป็นต้น

การรวมกลุ่มตามชาติพันธุ์และศาสนานั้นปรากฏถึงการแสดงบทบาทในการรักษาความสงบภายในกลุ่ม หรือการมีกิจกรรมเพื่อปกป้องผลประโยชน์ เมื่อกลุ่มของตนมีความรู้สึกร่วมกัน เมื่อได้รับความเดือดร้อนทั้งจากผู้รุกรานหรือแม้แต่ นโยบายรัฐ เช่นในคำร้องทุกข์ของบรรดาชาวจีนที่อาศัยอยู่บริเวณตำบลประตูน้ำคลอง 8 ว่า ในเดือนเมษายน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ระบุว่านายเย็นเป็นน้องภรรยาของนายทรัพย์ ซึ่งเป็นผู้พิพากษาเมืองธัญบุรี พี่น้องของนายเย็นได้เป็นภรรยาของนายทรัพย์ทั้ง 3 คน และเคยรับโทษจำคุกที่เมืองธัญบุรีและเมืองกรุงเก่า ตัวของนายเย็นคบสมักรพรคพวกซึ่งมีเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน 2 คน นอกนั้นเป็นราษฎร เป็นหัวหน้ามั่วสุมเหล่าผู้ร้าย นายเย็นเกี่ยวกับการวิวาทชกตีราษฎรอยู่

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทชุดคลองคูนาสยาม, กส. 10/2, ประชุมเรื่องจัดการนาบริษัท.

³ หจช. ร. 6 น. 10.4/11, รายงานตรวจราชการ (3 มี.ค. 2454-14 ม.ค. 2457).

เนื่องๆ¹ ความรู้สึกร่วมในด้านชาติพันธุ์ต่อความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นยังแผ่ไปสู่นอกชุมชนด้วย ดังกรณีชุมชนชาวจีนตลาดคลอง 12 ในรายงานตรวจราชการของพระยานนทบุรีศรีเกษตราคม ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ.2454 ดังนี้

“...ตรวจการตลาดคลอง 12 หกวาสายล่าง ได้ความจากหมื่นอนุกุลผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นจีนตัดเบียด ว่าการค้าขายเจริญขึ้นเพราะการทำนาของราษฎรในเขตนี้ดีขึ้น และได้ความอีกว่าพวกเก๊กเหม็งมาเรียรายเงินส่งไปเมืองจีนโดยพวกยี่โกงมาเรียรายเงินส่งไปเมืองจีนได้เงินรวม 2000 บาทเศษ ที่ร้านของหมื่นอนุกุลได้ 200 บาท ได้เงินรวมในเขตเมืองชัยภูมิไป 4000 บาท ยี่โกงเป็นหัวหน้าเก็บเงินโดยมิได้บังคับ...”²

การรวมเงินจำนวนมากช่วยเหลือการกบฏชาวจีนในแผ่นดินแมนับเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความผูกพันทางชาติพันธุ์อย่างแน่นแฟ้น และเห็นถึงพลังของการรวมกลุ่มในลักษณะนี้ ความเดือดร้อนของผู้อาศัยจากนโยบายของรัฐก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่การรวมกลุ่มตามเชื้อชาติได้แสดงออกมาให้รัฐแก้ไขนโยบายบางอย่าง เช่นการลงชื่อเรียกร้องให้รัฐลดเงินอากรค่านา ของบรรดาเจ้าของนาและชาวนาในปี พ.ศ. 2453 จำนวน 322 ชื่อ เพราะขณะนั้นได้เกิดภัยธรรมชาติจึงไม่มีเงินเสียภาษี ในจำนวนรายชื่อเหล่านี้มีชาวมุสลิมและชาวมอญจากบริเวณดังกล่าวด้วยเช่นกัน³

การรวมกลุ่มของราษฎรที่อาศัยในบริเวณนี้ แสดงถึงระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละกลุ่มที่นำมาใช้เพื่อความอยู่รอดในดินแดนแห่งนี้ และเป็นที่น่าสังเกต

¹ หจช. ร. 5 น. 3.2 ก/88, ราษฎรตำบลประตูน้ำคลอง 8 วา ยื่นเรื่องราวว่านายเย็นกับพวกมั่วลุ่มเที่ยวกรวไรโขกข่มเหง (8 เม.ย.-3 มิ.ย. 127).

² หจช. ร. 6 น. 10.4/11, รายงานตรวจราชการ (3 มี.ค. 2454-14 มี.ค. 2457).

³ หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกรมเพาะปลูก, กส. 13/319, ประชุมชาวนาคล่องรังสิตว่าด้วยการเพาะปลูก.

ว่ากลุ่มชาติพันธุ์นี้ มีหลายกลุ่มได้รับสิทธิในการคุ้มครองจากอำนาจรัฐต่างชาติด้วยการเป็นคนในบังคับของชาติต่าง ๆ ที่ทำสนธิสัญญากับรัฐบาลไทย ทำให้ได้เปรียบในการดำรงชีวิตในดินแดนเปิดใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องคติความต่าง ๆ หลายคนมีพฤติกรรมไปในทางก่อกติประเภทนี้อย่างมาก

คนกลุ่มในบังคับต่างชาติเป็นกลุ่มที่มีส่วนในการก่อกติประเภทนี้โดยที่มีได้อาศัยระบบอุปถัมภ์ในท้องถิ่นมากเท่ากับอำนาจรัฐต่างชาติ นับตั้งแต่การเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตตามสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 ทำให้ชาวต่างชาติทั้งชาวยุโรปรวมทั้งคนเอเชียในประเทศมีสิทธิจดทะเบียนเป็นคนในบังคับของชาติต่าง ๆ ที่ทำสนธิสัญญากับสยามแบบเดียวกัน คนเหล่านี้มีต้องขึ้นศาลไทย ทำให้มีผลต่อการก่อกติความต่าง ๆ สร้างปัญหาแก่รัฐบาล ไม่เว้นแม้แต่ในทุ่งรังสิตและคติความประเภทนี้เช่นกัน อีกทั้งรัฐบาลยังต้องประสบปัญหาการแอบอ้างของคนในบังคับสยามที่อ้างถึงการเป็นคนใต้ “ร่มธง” ของชาติต่าง ๆ คนเหล่านี้มีต้องพึ่งพาการอุปถัมภ์ของคนในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่นที่เมืองนครนายก ในปี พ.ศ. 2424 ตวนแขกสรุตปัตริย์ เป็นคนในบังคับต่างชาติ สร้างความเดือดร้อนด้วยการเป็นผู้ตั้งช่องรับซื้อขายไถ่ถอนกระเบื้องคนร้าย สร้างความลำบากแก่การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่รัฐ พระพิบูลสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองนครนายก กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“...ครั้นข้าพเจ้าจะจับตวนแขกสรุตไปพิจารณาตามขดี (คดี-ผู้เขียน) บ้านเมือง ตวนแขกสรุตก็เป็นคนต่างประเทศกลัวจะขายเสียเหลือเกินไป...”¹

คติลักษณะนี้ยังเกิดขึ้นอีกในเมืองเดียวกัน เมื่อปี พ.ศ. 2428 แขกมาญาชิน ในบังคับฮอลันดาสมคบกับพรรคพวกมีราษฎรไทยและจีน ตั้งช่องรับไถ่ถอนและโจรกรรมกระเบื้อง ช่าง ม้าของราษฎร หากรายได้ไม่ไปไถ่ถอนก็ถึงกับฆ่ากระบือแล้ว

¹ หจข. ร. 5 ม. 2.12 ก/2, เรื่องตวนแขกสรุตปัตริย์ต้องหาว่ารับซื้อกระเบื้องม้าของผู้ร้ายเมืองนครนายก (ก.พ. 100-ก.ย. 101).

เสียบหัวประจานไว้ พฤติกรรมของกลุ่มนี้ไม่เกรงกลัวแม้แต่ข้าราชการ ด้วยการปล้นกระบือของหลวงจำเมืองที่ควบคุมมา 28 ตัว¹ คดีทั้งสองนี้เป็นเรื่องที่เกิดก่อนการเปิดพื้นที่ในเขตทุ่งหลวง แต่จากพื้นที่เกิดเหตุนี้อยู่ในหัวเมืองที่จะอยู่ในโครงการนี้ภายหลัง ซึ่งกลุ่มคนนอกกระบบอุปถัมภ์สร้างความสะดวกให้แก่ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และความเดือดร้อนจากลักษณะทางสังคมเช่นนี้จะเกิดขึ้นอีกหลายครั้งเมื่อมีการเปิดทุ่งหลวงโดยโครงการรังสิต

กรณีของนายฟาและมะหะหมัดบิลลา คนในบังคับฝรั่งเศส บุคคลทั้งสองนี้มีส่วนในการก่อคดีแย่งชิงที่ดินหลายครั้งจนถึงกับยิงต่อสู้กับนายนวม นายกองนาของกรมหมื่นสรรพสาตร์ศุภกิจ เมื่อปี ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ทำให้พลตระเวนที่เข้าไปจับเหตุเสียชีวิต อีกทั้งยังมีพฤติกรรมในการสนับสนุนคนร้ายปล้นและตั้งช่องรับซื้อกระบือ คือโต๊ะหะยีซอ ภายหลังถูกจับกุมได้มีพยานหลายคนให้การ เช่น นายบุญ ให้การว่ากระบือของตนเอง 27 ตัวอยู่ที่บุคคลผู้นี้ พร้อมกับได้ทำร้ายพวกที่ไปติดตามกระบือด้วย² และยังมีนายหวัง แยกในบังคับอังกฤษ ก็มีพฤติกรรมเช่นนี้ ในเอกสารของบริษัทชูดคลอง กล่าวถึงค่าให้การของพนักงานบริษัทได้พบเห็นการโจรกรรมของนายหวังเมื่อปี พ.ศ. 2439 ว่า

“...พนักงานของบริษัทไปจ่ายเงินเดือนคนทำการเครื่องจักรชูดคลอง 6 วา เมื่อมาถึงคลอง 11 พบผู้ร้ายชื่อหวัง ยามสัปเยกต์อังกฤษ กำลังไล่กระบือ 150 กระบือเข้าบ้านนายฟาสัปเยกต์ฝรั่งเศส...”³

¹ หจข. ร. 5 ม. 2.12 ก/4, ใบบอกเมืองนครนายก ปีกที่ 2 จ.ศ. 1247.

² หจข. ร. 5 ม. 2.26/3, เรื่องนายนวมนายฟาและมะหะหมัดบิลลาวิวาทยิงกันตายที่ตำบลลำบัวเขียวทุ่งคู (11 ธ.ค.-13 ม.ค. 115).

³ หจข. ร. 5 น. 41.4/7, เรื่องพระยาประชาชีพส่งสำเนาหนังสือบริษัทชูดคลองคูนาสยาม ร้องว่ามีผู้ร้ายในบังคับชุกชุมขึ้นในเขตที่ได้รับพระบรมราชานุญาต และได้ปล้นกระบือของนายพลอยที่ตำบล 6,8 วา (22 เม.ย.-19 พ.ค. 115).

ไม่เพียงเท่านั้น การอาศัยการอ้างอำนาจคนในบังคับต่างประเทศในการก่อคดี ก็เป็นสิ่งที่สร้างความเดือดร้อนอย่างมากกับเจ้าหน้าที่รัฐและราษฎร เช่นนายกาแดง นายกาขาว แยกในบังคับฮอลันดา เมื่อถูกจับกุมได้และถูกสอบสวนในปี พ.ศ. 2441 ได้สืบเชื้อชาติดูแล้วพบว่า เป็นลูกแยกในบังคับสยามเกิดในแขวงกรุงเทพฯ¹ หรือในกรณีของแยกหะยีซอเมื่อสืบเชื้อชาติในปี พ.ศ. 2439 ก็พบว่าเคยเป็นทหารเรือมาก่อนและเป็นคนในบังคับสยามเช่นกัน² ปัญหาการปล้นและลักกระบือโดยคนกลุ่มนี้ ทั้งที่เป็นคนในบังคับโดยตรงและเป็นผู้แอบอ้าง ได้สร้างปัญหาต่อความสงบเรียบร้อยในท้องที่ บริษัทชุตคลองแลคูนาสยามในฐานะเจ้าของเขตสัมปทานนี้ ได้มีหนังสือไปถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการและพาณิชย์การ ลงวันที่ 22 เมษายน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ระบุไว้ดังนี้

“...บัดนี้ถึงรัตนโกสินทร์ศก 115 ผู้ร้ายยังมีใจกำเริบเที่ยวปล้นกระบือแลโจระกำต่าง ๆ ในจังหวัดที่ซึ่งบริษัททำการนั้นยิ่งใหญ่อัน ราษฎรมีความเดือดร้อนท่ามาหากินไม่สะดวก แดกหนือพยพลรอบครัว พากะบือหนีมาอยู่ที่ทุ่งสระประทุมวัน แลตำบลอื่น ๆ เปนอันมาก ความข้อนีบริษัทไม่ต้องอ้างพยานศาล ขอให้ถามเจ้าพนักงานในกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งยังต้องพากะบือหนีมาพักอยู่ที่สระประทุมวันเหมือนกัน แลเขากล่าวกันว่า พวกผู้ร้ายนั้นมักจะเป็นคนสับแยกต์ แต่จะเป็นคนสับแยกต์หรือไม่ใช้ก็ไม่ทราบแน่ เพราะไม่มีผู้ที่จะเป็นธุระไต่สวนให้ได้ความแน่ชัด ฉนั้นคนซึ่งไม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹ หจข. ม. ร. 5 - ร. 6 รล-พล/1 ร.ศ. 117, เรื่องที่ 1 นายกาแดง กาขาว แยกบังคับฮอลันดาเป็นผู้ร้ายปล้นกระบือในทุ่งหลวง, หน้า 361.

² หจข. ม. ร. 5 - ร. 6 รล-พล ร.ศ. 115, เรื่องที่ 4 โตะหะยีซอตั้งข้อวับริบกระบือซื้อขายกระบือผู้ร้าย ยังไม่ได้ชำระหนี้ขัดข้องประการใดจึงยังมีได้ชำระ, หน้า 338.

ใช้สปีเยกต์ จึงฟังการมีแอบอ้างอาไศรยปลอมเป็นสปีเยกต์ก็มี เพื่อจะได้มีอำนาจปล้นสดมภ์โจรกล้าได้ตามชอบใจ..."¹

จากคดีที่กล่าวมาเป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มคนที่เป็น "แขก" มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีประเภทนี้อย่างมาก ในรายงานของพระยามหาโยธาเพื่อเตรียมสร้างเมืองในบริเวณทุ่งหลวงและทุ่งแสนแสบลงวันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) ได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ว่า แขกชาวนาที่รับข้าและกระบือเป็นที่มาของการโจรกรรม เพราะกระบือที่ถูกข้าและมักเป็นกระบือที่ขโมยมาโดยมาก² และไม่เฉพาะ "แขก" เท่านั้น แม้แต่ชาวตะวันตกที่เข้ามาทำนา ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีประเภทนี้ด้วย เช่น มิสเตอร์แกรแฮม คนในบังคับอังกฤษ ซึ่งเขาที่นาของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ก็เป็นผู้รับซื้อกระบือที่ถูกโจรกรรมหลายรายทั้งที่ตนเองทราบดี³ กรณีคนในบังคับต่างชาตินี้เป็นการอาศัยระบบอุปถัมภ์จากภายนอกช่วยสร้างความมั่นใจในการสร้างความเดือดร้อนกับคนในท้องถิ่น และยังเป็นการย่ำถึงความหลากหลายของระบบอุปถัมภ์ที่ต่างก็สามารถอาศัยระบบอุปถัมภ์ของตนในการดำรงชีพ โดยที่มิต้องอาศัยการสร้างและสะสมบารมีเช่นที่นักเลงกระทำเพื่อคุ้มครองท้องถิ่นของตน

ลักษณะของการอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นยังเกิดในระบบเช่านา มีผลทำให้การตั้งถิ่นฐานของราษฎรกระจายตามการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินของเจ้าที่ดินอิสระที่มีจำนวนไม่น้อย ขณะที่การถือครองกำลังคนในระบบไพร่ทาสเริ่มผ่นคลาย ราษฎรมีอิสระในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการขยายตัวของเศรษฐกิจ โดยมีข้าวเป็นสินค้าส่งออกหลัก และประกอบกับการแสวงหาผลประโยชน์จากปัจจัยการ

¹ หจช. ร. 5 น. 41.4/7, เรื่องพระประชาชีพสงฆ์สำเนาหนังสือบริษัทชุดคลองกุณาสยาม ร้องว่ามีผู้ร้ายในบังคับชุกชุมขึ้นในเขตที่ได้รับพระบรมราชานุญาต และได้ปล้นกระบือของนายพลอยที่ตำบล 6, 8 วา (22 เม.ย.-19 พ.ศ. 115).

² หจช. ร. 5 น. 3.2 n/2, พระราชพิธีเปิดเมืองชัยภูมิบุรี (6 ก.ย.119-8 มี.ค. 126).

³ หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทชุดคลองกุณาสยาม, กส. 10/7, ผู้ร้ายปล้นกระบือนายสายตำบลคลอง 3.

ผลิตในรูปแบบที่ดินของผู้มีกำลังทรัพย์ที่เกิดควบคู่กันไป ผู้ทำนาในที่นาเหล่านี้อยู่ในสถานะของผู้เช่ารายย่อยบนที่ดินแปลงใหญ่ ในบริเวณทุ่งรังสิตได้เกิดลักษณะของการเช่าที่นาทำกินจำนวนมาก จนถือเป็นลักษณะทางสังคมที่เด่นของบริเวณนี้ ในรายงานทุ่งแสนแสบเมื่อปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ของนายเพ่ง ศรีสรรัทษณ์ อดีตข้าราชการซึ่งอาศัยและมีที่นาในทุ่งแสนแสบ อันเป็นเขตติดต่อกับทุ่งรังสิตและเป็นเขตที่มีการบุกเบิกทำกินมาก่อนหน้านั้นแล้ว ได้สังเกตความแตกต่างในด้านสังคม การถือครองกรรมสิทธิ์ และลักษณะการอยู่อาศัยอย่างน่าสนใจ ดังนี้

“...พลเมืองของทุ่งแสนแสบมักจะเป็นคนที่พอทำกินมากกว่าคนจน ถ้าจะเปรียบกับพลเมือง ๆ รัษฎบุรีแล้วกับบริบูรณ์กว่ากันมาก เพราะที่ตั้งมานานกว่ากัน ประเภทถือที่ดินแลคนก็ผิดกัน เพราะคนทุ่งแสนแสบมักจะเป็นผู้ทำนาหรือหากินในที่ดินของตัวเอง แลไม่ค่อยจะมีข้าเจ้าบ่าวขุนนางเป็นพวก แยกครัวแลทหารเรือมากกว่าผู้อื่น ถ้าจะปกครองโดยจริงก็จะไม่สู้ยากนัก เพราะเป็นคนที่มีหลักแหล่งแทบทั้งนั้น ผิดที่พลเมืองรัษฎบุรีที่เป็นคนล่าถอยแลหลักลอย เป็นผู้ที่ซัดขวางมาแต่ที่อื่น แล้วจึงได้มาอยู่เมืองรัษฎบุรี แลมาอยู่ก็ไม่ค่อยได้เป็นไทยแก่ตนเหมือนดังราษฎรทุ่งแสนแสบ เพราะเป็นทาสของเจ้าของนาโดยมาก ถึงแม้จะเป็นไทยก็เป็นแต่ผู้เช่าทำนาทั้งนั้น ที่จะถือที่ดินของตัวเองนั้นน้อยส่วนกว่าราษฎรทุ่งแสนแสบหลายเท่า แต่การที่พลเมืองจะทวีขึ้นนั้น เมืองรัษฎบุรีคงจะทวีเร็วกว่า เพราะที่ดินที่เป็นที่ป่ายังมีอยู่มาก ทุ่งแสนแสบจวนจะหมดอยู่แล้ว...”¹

จากรายงานฉบับนี้เห็นถึงลักษณะของความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย เพราะราษฎรจำนวนมากไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน เป็นเพียงทาส และผู้เช่านา ที่ต้องพึ่งพาเจ้าที่ดิน

¹ หจช. ร. 5 น. 47.1/26, ส่งเรื่องราวนายเพ่งศรีสรรัทษณ์กราบบังคมทูลขอรับราชการต่อไป และถวายรายงานความเห็นจัดการทุ่งแสนแสบเพื่อได้ทรงตรวจ (19 ม.ค. 120).

ในการเป็นหลักประกันความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ โดยมีผลตอบแทนเป็นเงินหรือข้าวแลกเปลี่ยนกับสิทธิในการทำกินชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง อันเป็นสาระสำคัญของการใช้ประโยชน์จากที่ดินในทุ่งแห่งนี้ เรื่องของปากท้องของผู้ทำกินในที่ดินที่ต้องสัมพันธ์กับเจ้าของที่ดินจึงเป็นเรื่องหลัก ภัยจากการปล้นสะดมจึงเป็นการคุกคามผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่าย จึงพบถึงความร่วมมือกันในการต่อต้านภัยประเภทนี้โดยผู้ทำกินในที่ดินนั้น ๆ เช่นในปี พ.ศ. 2439 มีคนร้าย 30 คนเข้าปล้นโรงนาของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรถึง 2 ครั้งในคืนเดียว แต่คนงานของพระองค์สามารถต่อสู้กับคนร้ายป้องกันไว้ได้¹ แม้ว่ากรณีดังกล่าวอาจไม่เกิดขึ้นบ่อย แต่ก็แสดงถึงความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายในพื้นที่เขานาได้อย่างดี

การใช้ประโยชน์จากที่ดินในระบบเช่าทำให้เกิดลักษณะของการอุปถัมภ์อีกรูปแบบหนึ่งคือการใช้นายกองนา อันมีที่มาจากลักษณะการถือครองที่ดินซึ่งเจ้าของนาส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้ที่อาศัยในพื้นที่และ "...ล้วนเป็นชาวกรุงเทพฯโดยมาก..."² จึงเกิดเจ้าของที่ดินนอกเขตเช่า (absentee landlord)³ ทำให้มีความจำเป็นต้องมีผู้ดูแลผลประโยชน์ค่าเช่าของเจ้าของนา ผู้ที่เป็นนายกองนามักเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจหรือสนิทกับเจ้าของที่ดิน เช่นนายนวม นายกองนาของกรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ เป็นปลัดกรมของพระองค์มาก่อน⁴ หรือกรณีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ตั้งลูกชายของเจ้ากรมของพระองค์ซึ่งอยู่ในสกุล สุขสฤติย์ เป็นนายกองนา⁵

¹ หจข. ร. 5 น. 41.4/7, เรื่องพระประชาชีพส่งสำเนาหนังสือบริษัทขุดคลองอุนาสยาม ร้องว่ามีผู้ร้ายในบังคับชุกชุมขึ้นในเขตที่ได้รับพระบรมราชานุญาต และได้ปล้นกระบือของนายพลอยที่ตำบล 6, 8 วา (22 เม.ย.-19 พ.ค. 115).

² หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกรมเพาะปลูก, กส. 13/319, ประชุมชวาคดลองรังสิตว่าด้วยการเพาะปลูก.

³ สุนทรื อาสะไวย์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท, อ้างแล้ว, หน้า 30.

⁴ หจข. ร. 5 ม. 2.26/3, เรื่องนายนวมนายฟาและมะหะหมัดบิลาวีวาทยิงกันตายที่ตำบลลำบัวเขียวทุ่งคู้ (11 ธ.ค.-13 ม.ค. 115).

⁵ สุนทรื อาสะไวย์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท, อ้างแล้ว.

ไม่เพียงแต่จะได้รับความไว้วางใจจากเจ้าของที่ดินเท่านั้น ยังต้องสามารถสร้างความนับถือจากผู้ทำนาในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย เช่นนายโก นายกองนาของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2445 พันโทพระฤทธิจักรกัจจกร ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“...ครั้นเวลาเช้า 5 โมง 15 นาทีได้ประชุมตั้งนายโกเป็นผู้ใหญ่บ้านในที่อันนี้ การที่ได้ตั้งนายโกเป็นผู้ใหญ่บ้านดังนี้ ก็เพราะเห็นด้วยเกล้าว่าราษฎรในที่แห่งนี้ย่อมจะกลัวเกรงนับถือนายโกอยู่โดยมาก ครั้นจะตั้งให้ผู้อื่นเป็นผู้ใหญ่บ้านขึ้น ราชการในที่แห่งนี้ก็จะกระทำให้เป็นการที่ติดขัดต่าง ๆ ทั้งในเวลาประชุมราษฎรก็พร้อมใจกันยอมให้ยกนายโกเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ออกประทวนตั้งให้นายโกเป็นผู้ใหญ่บ้านในที่แห่งนี้ตามที่ราษฎรพร้อมใจกันเห็นควร...”¹

การนับถือของชาวบ้านที่มีต่อนายโกในพื้นที่เข้านั้น อาจมีลักษณะคล้ายคลึงกับนักเลงที่มีบารมีในพื้นที่ แต่ต่างตรงที่สถานะของนายโกได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าที่ดินอย่างน้อยก็ในทางเศรษฐกิจเช่นนายกองนาทั่วไปได้รับ เช่นหากนายกองนั้นเข้านา จะได้รับการยกเว้นค่าเช่านา และได้รับแบ่งปันผลประโยชน์จากผลผลิตที่ตนเก็บมาได้เพื่อส่งเจ้าของนาต่อไป² แต่กระนั้น การที่จะก่อให้เกิดการนับถือจากผู้ทำนาในพื้นที่เข้านาก็จำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือด้วย ในกรณีของนายโก เมื่อมีผู้พยายาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หจช. ร. 5 น. 3.2 ก/12, มีตราให้ผู้ว่าราชการเมืองออกตรวจท้องที่ ศก 121 (13 ก.พ. 120-7 ก.พ. 121).

² สุนทรื อาสะโว้ย และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท, อ้างแล้ว, หน้า 31.

ปล้นในทีมนายของเจ้านายของตนเมื่อปี พ.ศ. 2439¹ ก็สามารถป้องกันได้ ซึ่งเป็นบทบาทของผู้คุ้มครองผู้ทำนาในที่นั้น และเห็นถึงบทบาทที่มีต่อผู้อุปถัมภ์ตนไปพร้อมกัน

ไม่เพียงเท่านั้น นายกองนายยังมีหน้าที่ในการดูแลเรื่องการทำนาของผู้เช่า ให้ได้รับความสะดวก เช่นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) นายอยู่ นายวิง นายวัน นายด้าย นายจ่าย นาพราย นายนุด ซึ่งเป็นนายกองนา หัวหน้า กับราษฎรผู้เช่านาของผู้มีบรรดาศักดิ์ 200 ชื่อ ที่ทำนาอยู่ในเนื้อที่ 25,000 ไร่ ระหว่างคลอง 5 คลอง 6 และคลองแปดวา (คลองรังสิตประยูรศักดิ์) ได้ยื่นเรื่องต่อกระทรวงเกษตรธิการขอให้บริษัทขุดคลองเปิดประตูน้ำที่ขังจนทำอันตรายต้นข้าว และยังเปรี้ยวจนกินใช้ได้ ซึ่งต่อมาบริษัทก็ได้ทำตามคำร้องขอในครั้งนี้ จากกรณีนี้เห็นถึงบทบาทของนายกองนาที่มีต่อผู้เช่า ซึ่งเมื่อการทำนาบริบูรณ์ก็ส่งผลถึงเงินค่าเช่าที่เจ้าของนาจะได้รับ และยังเห็นถึงความร่วมมือของนายกองนาเพื่อบรรลุดตุประสงค์ที่จะพิทักษ์ผลประโยชน์เจ้าของที่นาอีกด้วย คนกลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่อำนวยความสะดวกแก่เจ้าของที่นาอย่างมาก และเป็นการพึงพิงระหว่างคนสองกลุ่มที่มีต่อกัน

ผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่นายกองนาจะได้ รวมไปถึงการพึ่งพาอำนาจบารมีของเจ้าที่ดินซึ่งมีจำนวนไม่น้อยเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ ทำให้นายกองนามีส่วนในการขัดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐ และยังคงอคติใช้ความรุนแรงหลายคดีรวมทั้งคดีการปล้นและลักกระบือ เช่น นายนวม นายกองนาของพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ได้ขัดอำนาจศาลที่สั่งยึดทรัพย์นายห้วง อำแดงแข ซึ่งแพ่ความนายเจริญ เมื่อนายนิ่มผู้ใหญ่บ้านได้นำกระบือของกลางมาส่งอำเภอนายนวมได้เข้ามาขัดขวาง ต่อมาศาลเมืองชัยภูมิบุรีได้สั่งฟ้อง และนายนวมได้หลบ

¹ หจข. ร. 5 น. 41.4/7, เรื่องพระประชาชีพส่งสำเนาหนังสือบริษัทขุดคลองกุณาสยาม ร้องว่ามีผู้ร้ายในบังคับขู่ข่มขืนในเขตที่ได้รับพระบรมราชานุญาต และได้ปล้นกระบือของนายพลอยที่ตำบล 6,8 วา (22 เม.ย.-19 พ.ค. 115).

² หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทขุดคลองแลกุณาสยาม, กส. 10/45, นายอยู่กับพวกขอให้สั่งให้บริษัทเปิดประตูน้ำ.

หนีไปทำให้นายประกันต้องเสียเงินค่าประกันต่อศาล การที่นายทวงกระทำเช่นนี้ เพราะได้รับคำสั่งจากกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ว่า

“...เดิมเกล้าฯ มอบกระบือแลเครื่องมือให้อ้ายห้วง อีแซกรรยาทาสทำนาในที่ของเกล้าฯ คลองรังสิต แลเกล้าฯ ได้ตั้งนายทวงเป็นนายกองดูแลมีข้อบังคับว่า ถ้าผู้ใดจะพากระบือออกจากนาห้ามมิให้ไป นอกจากได้รับตัวอนุญาตจากออฟฟิศของเกล้าฯ ตั้งอยู่ ณ คลอง 7 รังสิต...”¹

การที่นายกองนามมีพันธะในการพึ่งพาเจ้าที่ดิน ทำให้ต้องทำตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด นอกเหนือจากการที่ได้บารมีเจ้าที่ดินคุ้มครอง มีส่วนทำให้นายกองนาระทำขัดต่ออำนาจรัฐ และในบางกรณีคนกลุ่มนี้กระทำการอุกอาจ ใช้ความรุนแรงขัดต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่นจากรายงานของพันโทพระฤทธิจักรกำจร ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิ ในปี ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) กล่าวถึงกรณีของนายโก๋ นายกองนาของกรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้เข้าขัดขวางการสืบคนร้ายลักกระบือ ด้วยการพาพรรคพวก 40-50 คน เข้าแย่งชิงตัวอำแดงจัน ผู้ต้องสงสัยและกระบือของกลาง มีการยิงปะทะกัน พลตระเวนถูกตี ส่วนพรรคพวกนายโก๋ถูกยิงตาย 1 คน และจากรายงานนี้ไม่เพียงแต่นายกองนาเท่านั้นที่มีส่วนในการสร้างคดีขึ้นมา แต่บรรดาบุตรหลานหรือเครือญาติของนายกองก็มีส่วนในการก่อคดีขึ้น เช่น นายแปลก นายซับ บุตรหลานของนายโพ นายกองนาของกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นคนร้ายที่แย่งชิงกระบือของราษฎรอยู่เนื่องนี้² บทบาทของนายกองนาอาจคล้ายกับนักเลง แต่ก็ไม่ใช

¹ หจช. ร. 5 น. 3.2 ก/38, เรื่องนายทวงขัดอำนาจศาล ๑ ตัดสินให้จำคุก 1 เดือน หมิ่นจ้านงนรินทร์กริช รับประกันตัวไปจากศาลแล้วหนี ศาลเร่งให้หมิ่นจ้านง 1000 บาทตามที่ประกันนั้นเร็วแรงเหลือยุติธรรมขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง (ร.ศ. 124).

² หจช. ร. 5 น. 3.2 จ/1, ผู้ร้ายแย่งชิงกระบือนายซ้า นายจอก นายแสง นายโย ตำบลบ้านสองคลอง พลตระเวนยิงต่อสู้นายช่วงตายคนหนึ่ง และศาลตัดสินจำคุกนายโก๋ นายแดง นายกล่อมซึ่งต่อสู้พลตระเวนคนละ 1 เดือน (3 เม.ย.-30 มี.ค. 121).

เพราะยังมีฐานของการอุปถัมภ์จากเจ้าที่ดิน ใช้อำนาจการอุปถัมภ์จากภายนอกมากกว่าการพึ่งพาในท้องถิ่น

ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานและการอุปถัมภ์เช่นที่กล่าวมา ได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดเมื่อเกิดภัยธรรมชาติในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวสำหรับทำพันธุ์และบริโภค ในรายงานของพระยานนทบุรีศรีเกษตรากรม ผู้ว่าราชการเมืองธัญบุรี กราบทูลต่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม อธิบดีกรมเพาะปลูก เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ได้แบ่งขานาออกเป็น 3 จำพวก เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการแจกจ่ายพันธุ์ข้าวคือ จำพวกแรก เป็นขานาในที่ลุ่ม ได้ผลน้อยไม่พอค่าเสนา และเจ้าของไม่ลดหย่อนค่าเช่านา จึงร้องทุกข์ขอพันธุ์ข้าว และราษฎรได้หลบหนีค่าเช่าและค่าจ้างลูกจ้าง จำพวกที่สอง เป็นพวกที่ทำนากลางทุ่งไม่สูงไม่ต่ำ ได้รับการผ่อนผันไม่เก็บค่าเช่านา พวกนี้ไม่คิดหลบหนี พอมิพันธุ์ข้าวปลูกและทำนาใน ค.ศ. 128 จำพวกที่สาม เป็นพวกที่ทำนาในที่ดอนที่ลุ่ม ไม่มีพันธุ์ข้าวเพาะปลูก แต่มีโอกาสหยิบยิมจากบรรดาญาติพี่น้องหรือผู้เป็นเจ้าของนา พอจะทำนาได้ในครั้งนี้

รายงานฉบับนี้ทำให้ทราบว่าราษฎรผู้ทำนาในบริเวณนี้จะอยู่รอดได้ในภาวะคับขันย่อมต้องอาศัยญาติพี่น้องอุปถัมภ์ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อพยพมาเป็นกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็ต่างต้องดูแลกัน และยังเห็นถึงการพึ่งพาเจ้าที่ดินในระบบเช่านานั้น ได้กำหนดความอยู่รอดของผู้เช่าด้วย ถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือ หนทางที่เลือกได้คืออพยพหนี อันแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานที่ยังไม่มีความมั่นคงแน่นอนมากนัก เช่นที่ปรากฏเปรียบเทียบในรายงานทุ่งแสนแสบ ลักษณะทางสังคมและระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างอำนาจบารมีและการคุ้มครองแบบนักเลงขึ้นมา เพราะผู้ที่ทำกินในพื้นที่นี้ต่างก็มีที่พึ่งทั้งในกลุ่ม

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/1, บริษัทชุดคลองคูนาสยามฟ้องพระยานนท์กับนายฉิว หว่าว่า บังอาจปลูกเรือนในถนนริมคันคลองเมืองธัญบุรี กับขอมคลองและคันคลอง และปิดท้านบเปิดท้านบ (24 ก.พ. 109-29 ต.ค. 128).

ของตนที่อพยพมาและระบบเช่า แม้ว่า จะหาหลักประกันความมั่นคงในการอยู่อาศัย ได้ยากก็ตาม

ยิ่งต้องอาศัยด้วยความยากลำบากแล้ว การปล้นและลักกระบือยังเป็นสิ่ง ข้ำเติมสภาพที่เป็นอยู่ให้แย่ลงไป จึงเป็นพฤติกรรมที่ยากจะยอมรับ แม้จะพบถึงการ มีระบบอุปถัมภ์ลักษณะดังกล่าว แต่ก็ยังมีชาวนาอิสระที่ตั้งบ้านเรือนแยกต่างหาก โดยไม่มีสายสัมพันธ์กับใคร เช่น กรณีของมะปี่ และเมี่ยมมะ ได้ร้องทุกข์ต่อบริษัทชุด คลองแลคนาสยามในปี พ.ศ. 2439 ว่า มะปี่มีที่นา 50 ไร่ที่คลอง 14 มะปี่รับราชการ เป็นทหารเรือ เมื่อออกเเวแล้วจึงไปทำนา ระหว่างเข้าเเวได้ให้เมี่ยมมะภรรยาเฝ้า รักษากระบือ แต่กระบือก็ถูกคนร้ายลักไป ครั้นออกเเวจะมาทำนา ที่นาที่ถูกแย่งชิง โดยกลุ่มแขก 7-8 คนได้อ้างว่าเช่าที่นาของผู้มีบรรดาศักดิ์ ชาวนาอิสระเช่นนี้ต้อง ข้อพิพาทกับกลุ่มผู้บุกรุกที่อ้างสายสัมพันธ์กับเจ้าของที่ดินในระบบเช่า นับเป็น ความแตกต่างในการดำเนินชีวิต ที่จะอยู่รอดได้ในพื้นที่นี้ต้องพึ่งพาระบบอุปถัมภ์ ผู้ ที่ขาดสิ่งนี้แม้จะเป็นเจ้าของที่ดินก็ยังสูญเสียได้ ขณะที่ก็ต้องเผชิญกับการลักกระบือ อย่างยากจะหลีกเลี่ยง นอกจากนี้พฤติกรรมในการก่อคดีประเภทนี้มีความรุนแรงจน มากเกินกว่าที่จะกระทำกันตามแบบนักเลง ยิ่งสร้างความเดือดร้อนกับราษฎรมาก ยิ่งขึ้น

การก่อคดีและความรุนแรงที่เกิดขึ้น

เนื่องจากการใช้กระบือย่อมเหมาะสมกับสภาพที่ลุ่มในบริเวณนี้ ในช่วงที่ ขยายการเพาะปลูกข้าว ทำให้เกิดความต้องการกระบืออย่างมาก ประกอบกับราคา ที่สูงที่เป็นเหตุจูงใจให้มีการลักกระบือ และเป็นสิ่งที่ทุกครัวเรือนมีและขายได้ง่าย²

¹ พจ. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกหนังสือเก่า, กส. 4/4005, บริษัทส่งเรื่องราวของมะปี่ เมี่ยมมะเรื่องที่ทำนาที่กรอกแล้วยังมีผู้แย่งทำเสีย.

² ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 33 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2547)

จึงทำให้สถิติของคดีในบริเวณนี้สูง ในรายงานกองตระเวนปี ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) ระบุว่าในแผนกชั้นนอกมีคดีลักสัตว์พาหนะชุกชุมมากถึง 84 คดี¹ แต่สถิติในปีนี้ยังมี ได้กำหนดบริเวณชัดเจน ต่อมามีการแบ่งแผนกเป็นชั้นนอกสายเหนือและสายใต้ในปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ซึ่งพื้นที่โครงการรังสิตอยู่ในบริเวณชั้นนอกสายเหนือ ในปี ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ในแผนกสายเหนือมีคดีลักกระบือ 62 เรื่อง สายใต้มี 57 เรื่อง²

เฉพาะที่เมืองชัยภูมิบุรีสถิติตรายโรงพักของกองตระเวนแผนกชั้นนอกสายเหนือในปี ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) มีคดีปล้น 30 คดี เป็นการปล้นกระบือ 13 คดี³ ปี ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) มีคดีปล้น 29 คดี เป็นการปล้นและลักกระบือ 9 คดี⁴ ปี ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) มีคดีปล้น 40 คดี เป็นการปล้นและลักกระบือ 17 คดี⁵ ปี ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) มีคดีปล้น 29 คดี เป็นการปล้นและลักกระบือ 20 คดี⁶ ปี ร.ศ. 126

รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า168.

¹ หจข. ร. 5 น. 8.6/8, ความอาญาที่มีโทษเบาทำอันตรายทรัพย์สมบัติ (1 เม.ย. 118).

² หจข. ร. 5 น. 8.6/23, รายงานกรมกองตระเวนแผนกชั้นใน ชั้นนอกสายเหนือ สายใต้ และรถไฟ ประจำปีรัตนโกสินทร์ศก120 (17 ส.ค. 121).

³ หจข. ร. 5 น. 8.6ก/11, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 5 เม.ย. 122 (5-9 เม.ย. 122) (สายเหนือ); หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/57, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 20 มี.ค. 122 (20-31 มี.ค. 122) (สายเหนือ).

⁴ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/58, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 3 เม.ย. 123 (3-9 เม.ย. 123) (สายเหนือ); หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/102, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 26 มี.ค. 123 (26-30 มี.ค. 123) (สายเหนือ).

⁵ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/103, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 2 เม.ย. 124 (2-8 เม.ย. 124) (สายเหนือ); หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/152, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 25 มี.ค. 124 (25-29 มี.ค. 124) (สายเหนือ).

⁶ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/153, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 1 เม.ย. 125 (1-3 เม.ย. 125) (สายเหนือ); หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/197, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 31 มี.ค. 125 (31 มี.ค. 125-5 เม.ย. 126) (สายเหนือ)

(พ.ศ. 2450) มีคดีปล้น 37 คดี เป็นการปล้นและลักกระบือ 17 คดี¹ การปล้นและลักกระบือตามสถิติที่ปรากฏอยู่ในปริมาณที่มากเมื่อรวมคดีตั้งแต่ปี ร.ศ. 122-126 (พ.ศ. 2446-2450) มีการปล้นถึง 165 คดี เป็นการปล้นเฉพาะทรัพย์สิน 92 คดี ปล้นและลักกระบือ 76 คดี คดีประเภทนี้อยู่ในปริมาณที่สูงมากในเขตเมืองชัยภูมิบุรี ซึ่งเป็นบริเวณใจกลางของโครงการรังสิต ในขณะที่เมืองที่ตั้งใหม่พร้อมกันคือเมืองมินบุรี พบว่ามีคดีประเภทนี้น้อยมาก จากเอกสารชุดเดียวกันนี้ ในช่วงปีพ.ศ. 2446-2450 มีการปล้น 66 คดี เป็นการปล้นทรัพย์ 41 คดี ปล้นและลักกระบือ 24 คดี จำนวนคดีที่ต่างกันทั้งสองเมืองที่ตั้งใหม่นี้ เรื่องของสภาพสังคมนับว่ามีส่วนสำคัญ โดยเฉพาะในเขตของทุ่งรังสิตสภาพทางสังคมแตกต่างกันเห็นได้ชัดจากท้องทุ่งใกล้เคียง ดังเช่นในรายงานทุ่งแสนแสบที่กล่าวมาข้างต้น

นอกจากนี้จำนวนกระบือที่ถูกปล้นแต่ละครั้งในหลายคดีก็มีมากขึ้น เป็นเพราะความต้องการแรงงานประเภทนี้ตามการขยายเนื้อที่การเพาะปลูกในเขตที่ราบภาคกลาง ประกอบกับราคาที่สูง โดยพวกเขาไม่รวมตัวเป็นแก๊งเข้ามากวาดต้อนเอากระบือไปที่ละหลาย ๆ ตัวจากหลักฐานที่พบตั้งแต่ 2-10 ตัวก็มี² แต่จากรายงานของกองตระเวนชั้นนอกสายเหนือพบว่ามีจำนวนมากกว่านี้หลายคดี เช่นเมื่อวันที่ 14 มีนาคม ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ท้องที่โรงพักอำเภอหนองเสือ เมืองชัยภูมิบุรี คนร้าย 7-8 คนปล้นบ้านนายอัฐ ยิงปืน 7-8 นัดไม่ถูกใคร ได้กระบือไป 14 ตัวมูลค่า

¹ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/198, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 7 เม.ย. 126 (7-10 เม.ย. 126) (สายเหนือ); หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/242, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 16-22 มี.ค. 126 (16-22 มี.ค. 126) (สายเหนือ).

² Zimmerman, *Siam Rural Economic Survey*, p. 308; "Another Gang Robbery at Klong Rangsit," *Bangkok Times*, March 7, 1900; "The Cattle Trade," *Bangkok Times*, June 4, 1900; "In The Paddy District," *Bangkok Times*, Sept 9, 1900, อ้างใน สุนทรี อาสะโวทย์. *อั้งลิ้ว*, หน้า 121.

1,000 บาท¹ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ท้องที่โรงพักอำเภอหนองเสือ คนร้าย 11 คน ยิงปืน 7 นัดไม่ถูกใคร เอาดาบฟันนายพลอยโจทก์ และอำแดงซับหลายแผล ได้กระบือไป 21 ตัว ราคา 1,367 บาท² วันที่ 6 ตุลาคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ท้องที่โรงพักคลอง 13 อำแดงหาดกับนายบอเลี้ยงกระบือที่ทุ่งนา มีผู้ร้าย 20-21 คนมีปืนเป็นอาวุธปล้นกระบือไป 18 ตัวมูลค่า 1,660 บาท³ วันที่ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ท้องที่โรงพักปากคลองรังสิต ผู้ร้าย 15 คนยิงปืน 5 นัดปล้นโรงกระบือนายพักได้กระบือไป 56 ตัวไม่ทราบราคา กองตระเวนประตุน้ำสายไหมติดตามไม่ทันพอรุ่งขึ้นได้กระบือกลับมา 23 ตัว⁴

จำนวนกระบือที่ถูกปล้นที่แสดงมา อีกทั้งยังไม่รวมถึงคดีการลักและปล้นกระบือที่มีจำนวนน้อยกว่านี้อีกหลายคดีในรายงานกองตระเวน บ่งชี้ถึงความรุนแรงที่มีมากเกินไปที่จะเป็นการกระจายรายได้ภายในชุมชน แต่เป็นการฉกฉวยปัจจัยการผลิตจากผู้ทำนา นำไปแลกเปลี่ยนเงินตราที่คุ่มค่าพอที่จะก่อคดีโดยมีการรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อก่อคดีประเภทนี้ ซึ่งย่อมต้องมีผู้รับซื้อ เห็นได้จากการมีแหล่งรับซื้อชายหรือ "ช่องกระบือ" อยู่มากแห่ง⁵ เช่นช่องกระบือของสร้างขันและอำแดงเผื่อน

¹ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/101, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 19 มี.ค. 123 (19-25 มี.ค. 123) (สายเหนือ).

² หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/149, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 4 มี.ค. 124 (4-10 มี.ค. 124) (สายเหนือ).

³ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/177, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 21 ต.ค. 125 (21-31 ต.ค. 125) (สายเหนือ).

⁴ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/183, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 2 ธ.ค. 125 (2-7 ธ.ค. 125) (สายเหนือ).

⁵ หจช. ร. 5 น. 41.4/10, บริษัทขุดคลองคูน้ำสยามหาว่าอำแดงเผื่อนรับถ่ายถอนกระบือเมืองปทุมธานี (26 เม.ย.-15 ส.ค. 113), หจช. ร. 5 ม. 2.26/3, เรื่องนายนวนนายฟ้าและมะหะหมัดบิลลา วิวาทยิงกันตายที่ตำบลลำบัวเขียวทุ่งคู (11 ธ.ค.-13 ม.ค. 115).

บริเวณคลอง 2 ช่องกระบือของโต๊ะหะยีซอ และช่องกระบือของโต๊ะหะยีสาดี¹ เป็นต้น

ในพื้นที่ทุ่งรังสิตซึ่งเปิดใหม่ การปล้นกระบือจะชุกชุมมากในฤดูแล้ง จากเดิมที่เป็นปัญหาหลักอยู่แล้ว ดังในหนังสือของ ม.ร.ว. สุพรรณ สนิทวงศ์ ผู้จัดการบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม มีไปถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการลงวันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) ว่า

“...ด้วยข้าพเจ้าเรียนเจ้าคุณแต่ครั้งก่อน ด้วยเรื่องการปล้นสดมภ์ลักกระบือในคลองรังสิตฯ แลในบริเวณคลองชอยต่าง ๆ มีชุกชุมเป็นอันมาก ตั้งแต่ระดุน้ำมาแล้ว บัดนี้ตกถึงระดูล้าง การปล้นลักกระบือก็มียิ่งหนักขึ้นทุกวัน...”²

และจากรายงานของกองตระเวนชั้นนอกสายเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2446 ระบุว่าคดีประเภทนี้เกิดชุกชุมในเดือนเมษายนและพฤษภาคม³ ขณะที่ฤดูกาลมีส่วนต่อการเพิ่มของจำนวนคดี ความรุนแรงจากพฤติกรรมของผู้ก่อคดีกลับมากขึ้นจนเกินขอบเขตที่ราษฎรพึงยอมรับได้ และมีได้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกระจายรายได้ตามแบบเศรษฐกิจยังชีพในเขตปลูกข้าวเก่าต่อไป แต่เป็นการตักตวงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของผู้ทำนา คือกระบือ

¹ หจข. ร. 5 ต. 5.1, เรื่องโต๊ะหะยีสาดีเลี้ยงผู้ร้ายช่องกระบือในทุ่งหลวง, หนังสือพระยาอินทราธิบดี ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรินทร์, 11 มิถุนายน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439), อ้างใน รัชนี้ สาตเปรม, “บทบาทชาวมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2453,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 114.

² หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม, กส. 10/11, บริษัทขุดคลองร้องทุกข์เรื่องผู้ร้ายปล้นกระบือในคลองรังสิต.

³ หจข. ร. 5 น. 8.6/26, รายงานกองตระเวนประจำปี ศก 122 (31 มี.ค. 122-20 พ.ศ. 123).

ความรุนแรงของคดีเห็นได้จากการทำร้ายเจ้าทรัพย์บาดเจ็บและเสียชีวิตอย่างรุนแรงหลายคดี นับเป็นความเปลี่ยนแปลงจากบทบาทของผู้คุ้มครองท้องถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในเขตปลูกข้าวเก่าไปสู่การคุกคามชีวิตและทรัพย์สิน พร้อมกับวิธีการประนีประนอมในคดีประเภทนี้ในชุมชนดังที่กล่าวมาได้เปลี่ยนไปอย่างมากด้วย การปล้นสะดมเป็นสิ่งที่ผู้อาศัยในบริเวณนี้ต้องเผชิญในพื้นที่เปิดใหม่แห่งนี้ ในรายงานของกองตระเวนชั้นนอกสายเหนือปรากฏถึงความรุนแรงของคดีประเภทนี้ตามโรงพักพลตระเวนต่าง ๆ ในเขตเมืองธัญบุรีและพื้นที่ใกล้เคียงหลายคดี เช่น เมื่อวันที่ 18 มีนาคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ท้องที่โรงพักบางหวาย เมืองธัญบุรี ผู้ร้าย 10 คนยิงปืนปล้นบ้านนายบุญ พวกเจ้าของบ้านถูกกระสุนปืนหลายแห่งถึง 4 คน หนูแดงอายุ 3 เดือนถูกปืนตาย 1 คน ผู้ร้ายไล่ต้อนกระบือไป 10 ตัวราคา 800 บาท¹ วันที่ 26 มกราคม ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ท้องที่โรงพักบางหวาย โตะริ่ม นายเห็ง กับพวก 11 คน มีปืนและดาบเข้าปล้น นายแซมเจ้าทรัพย์ถูกฟันบาดเจ็บสาหัส คนร้ายได้กระบือไป 4 ตัวกับทรัพย์สินของราคา 120 บาท 20 อัฐ² วันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ท้องที่โรงพักเมืองธัญบุรี คนร้ายปล้นบ้านนายพวง ทูบตีอำแดงฝอยภรรยา ไล่ต้อนกระบือไป 6 ตัว ราคา 560 บาท³ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ท้องที่โรงพักบึงนารางค์ คนร้าย 6 คนพร้อมอาวุธปืนปล้นบ้านนายเทียน ยิงปืน 4 นัดถูกนายเทียน 1 นัดแล้วเปิดคอกนำกระบือไป 5 ตัวมูลค่า 480 บาท⁴ วันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ท้องที่โรงพักคลอง

¹ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/152, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 25 มี.ค. 124 (25-29 มี.ค. 124) (สายเหนือ).

² หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/144, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 11 ก.พ. 124 (28 ม.ค.-12 ก.พ. 124) (สายเหนือ).

³ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/69, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 3 ก.ค. 123 (3-7 ก.ค. 123) (สายเหนือ).

⁴ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/97, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 19 ก.พ. 123 (19-24 ก.พ. 123) (สายเหนือ).

13 มีผู้ชาย 3 คนพร้อมอาวูชมีตปลันบ้านอำแดงเอี่ยม ทางนายแดงสามี กับอำแดงเอี่ยม สาทหลายแผลได้กระบือ 2 ตัว ราคา 200 บาท¹ คดีตัวอย่างเหล่านี้แสดงถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นมีผู้เสียชีวิตไม่เว้นแม้แต่เด็กเล็ก ขณะเดียวกันเจ้าทรัพย์ก็ถูกทำร้ายแม้กระทั่งผู้หญิงก็ตาม และเป็นที่น่าสังเกตว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นยังเป็นผลมาจากการใช้อาวูชปืนเข้าปลันเพื่อเสริมประสิทธิภาพ นอกเหนือจากการใช้อาวูชชนิดอื่น ๆ ทั้งเพื่อข่มขู่เจ้าทรัพย์ รวมทั้งการใช้กำลังประทุษร้ายด้วย

สภาพของพฤติกรรมความรุนแรงในเขตเพาะปลูกใหม่ที่แสดงมา เป็นผลมาจากการเข้าดูแลพื้นที่สัมปทานที่ได้รับพระบรมราชานุญาตนี้โดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ได้เปิดพื้นที่ซึ่งเคยรกร้างพร้อมกับการอพยพของผู้คนมาทำกิน โดยที่บริษัทได้รับผลประโยชน์ทั้งในเรื่องการซื้อขาย การเช่าที่ดิน หรือการใช้ล่าคลองซึ่งต้องเสียค่าผ่านประตูน้ำ สิทธิประโยชน์เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุผลในด้านเศรษฐกิจทั้งสิ้น ประกอบกับผู้ที่เข้าทำกินก็ล้วนแต่อาศัยความอยู่รอดด้วยการระดมปัจจัยในทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกระบือดังกล่าว ความสงบของท้องที่ทางธุรกิจนี้จึงเป็นสิ่งที่บริษัทต้องการเพราะจะไม่กระทบกระเทือนต่อรายได้ของบริษัท เมื่อมีเหตุคดีปลันสะคมขึ้น บริษัทจึงร้องเรียนไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือให้การช่วยเหลือผู้ทำกินในท้องที่ให้พ้นจากการถูกปลันสะคมหลายครั้ง ความรุนแรงของคดีที่เกิดขึ้นยากที่จะยอมรับจากบริษัท การเข้าปกครองพื้นที่ของบริษัทมีลักษณะคล้ายคลึงกับการเปลี่ยนแปลงในเขตเพาะปลูกเก่าเช่นที่สุพรรณบุรี เมื่อรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามาดูแลแทนผู้นำท้องถิ่น ทำให้ทำลายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักเลง กระบือ และผู้นำท้องถิ่นลง แม้ข้าราชการที่ส่งมามีความซื่อสัตย์ แต่คดีก็กลับเพิ่มขึ้นทั้งในด้านจำนวนและความรุนแรง²

¹ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/126, รายงานประจำอาทิตยที่ 24 ก.ย. 124 (24 ก.ย.-2 ต.ค. 124) (สายเหนือ).

² เดวิด บรูซ จอห์นสัน, *สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ. 2423-2473* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), หน้า 88-89, และ วารุณี โอสการมย์, *อ้างแล้ว*, หน้า 155-156.

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เกิดในระยะใกล้เคียงกัน แต่สำหรับในเขตสัมปทานแล้ว การแสดงออกถึงระบบความสัมพันธ์แบบเขตเพาะปลูกเก่าเป็นสิ่งเกิดขึ้นได้ยาก เพราะจากสภาพพื้นที่แต่ดั้งเดิมยากแก่การอยู่อาศัย ด้วยเป็นป่าดงเสียดเป็นส่วนมาก ประกอบกับการที่ผู้บุกเบิกสัมปทานเป็นเอกชนในฐานะเจ้าของที่ถูกต้องตามพระบรมราชานุญาต ความจำเป็นที่จะต้องสร้างความสัมพันธ์เชิงประนีประนอมกับผู้นำท้องถิ่นด้วยวิธีแบบเดิม คือการเลี้ยงโจรไว้ปราบโจรนั้นไม่มีความจำเป็น ซึ่งวิธีการนี้ผู้มีอำนาจในท้องถิ่นก่อนหน้าการปรับนโยบายเป็นแบบเทศาภิบาลใช้กัน เช่น กรณีหลวงบรรเทาทุกข์ในเขตเมืองกรุงเก่า เป็นต้น¹ ดังนั้นความสงบสุขในเขตของบริษัทจึงเป็นสิ่งสำคัญ อีกทั้งบริษัทสามารถติดต่อกับหน่วยงานรัฐได้โดยตรงด้วยการร้องเรียนในคดีเหล่านี้ ซึ่งยังไม่รวมถึงการสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐเชิงนโยบายในบางเรื่องที่สำคัญ เช่น เรื่องกฎหมายดูแลकुคลองในเขตบริษัท² หรือเรื่องสัญญาการสัมปทานคุคลอง³ เป็นต้น การที่มีผู้ดูแลในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับอำนาจจากส่วนกลางไม่ทางใดทางหนึ่งย่อมมีผลต่อความรุนแรงในการปล้นกระบือ เพราะต่างก็มุ่งรักษาความสงบในท้องถิ่นตามแบบที่ส่วนกลางต้องการเป็นหลัก ไม่สามารถประนีประนอม หรือต้องพึ่งพาอำนาจในท้องถิ่น โฉมหน้าของผู้ครอบครองที่ดินรายใหม่จึงเป็นปัจจัยเสริมในความรุนแรงที่เกิดขึ้น นอกเหนือไปจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปล้นที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกันด้วย

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹ เดวิด บรูซ จอห์นสัน, *อ้างแล้ว*, หน้า 83-84.

² หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทคุคลองแลดูนาสยาม, กส. 10/3, พระราชบัญญัติรักษาคลองในบริเวณคลองรังสิตบริษัท.

³ ดูรายละเอียดใน สุนทรีย์ อาสะไวย์, *อ้างแล้ว*.

ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นที่ปรากฏจากคติปล้นและลักกระบือ

ภาพความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากคติประเภทนี้ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งในท้องถิ่น สะท้อนมาในรูปการปฏิบัติงานของข้าราชการท้องถิ่นกับราษฎร และระดับราษฎรด้วยกัน ภายหลังจากเริ่มโครงการในท้องถิ่นนี้โดยบริษัทชุดคลองแลคูนาสยามเข้ามาดูแลผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ ขณะที่ในด้านความสงบเรียบร้อยของผู้อาศัยในท้องถิ่นนี้เป็นสิ่งที่บริษัทดำเนินการมาโดยตลอด โดยมากเป็นเรื่องของการร้องเรียนต่อภาครัฐซึ่งก็ไม่สามารถดำเนินการได้เต็มที่นัก เพราะเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่รัฐในการปกครองเป็นส่วนใหญ่ ระบบราชการที่ถูกจัดตั้งในพื้นที่นี้และมีบทบาทแทนความสัมพันธ์แบบนักเลงมีส่วนในการสร้างปัญหาคติประเภทนี้ต่อราษฎร โดยพฤติกรรมของข้าราชการบางคน

เมื่อมีการตั้งเมืองธัญบุรีถือได้ว่าเป็นการจัดการของภาครัฐอย่างเป็นระบบต่อพื้นที่นี้ ในรายงานของพันโทพระฤทธิจักรกำจร ผู้ว่าราชการเมืองคนแรก เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) กล่าวถึงปัญหาของการไร้ระเบียบการปกครองของพื้นที่นี้แต่เดิมมีหลายปัญหา ทั้งเรื่องกำนันผู้ใหญ่บ้านไม่เอาใจใส่ในราชการ การไม่ทราบจำนวนสัตว์พาหนะ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม กำนันผู้ใหญ่บ้านไม่ได้สืบจับผู้ร้ายอย่างจริงจัง จนผู้ร้ายสามารถจูงกระบือผ่านหน้าบ้านได้ รวมทั้งการทุจริตของข้าราชการ เช่น นายโ๊ะะพลตระเวน รับสินบนคนร้ายเป็นกระบือ 2 ตัว¹

โดยเฉพาะเรื่องการทุจริตของข้าราชการที่ตั้งตนเป็นคนร้ายหรือสนับสนุนคนร้าย คติของนายแช่มปลัดอำเภอนองเสือ เมืองธัญบุรีนับเป็นคติสำคัญ ในรายงานของพระยาสุขุมนัยวินิต เมื่อวันที่ 7 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) ระบุว่าได้ส่งขุนพลากร สารวัตรกรมสรรพากรใน กับหลวงรัฐภูมิจารณไปตรวจการอำเภอลอง หลวงและอำเภอนองเสือ ในคราวนั้นขุนพลากรรายงานกว่าพบนายแช่ม ปลัดอำเภอนองเสือสุบายาคิดฉิ่น การงานเหลวไหลมาก และได้ไปสืบเรื่องคนร้ายปล้นกระบือ 7

¹ หจช. ร. 5 น. 3.2 ก/2, พระราชพิธีเปิดเมืองธัญบุรี (6 ก.ย. 119-8 มี.ค. 126).

ตัวที่คลอง 11 คนร้ายซัดทอดถึงนายแช่มปลัดอำเภอ กับนายผาดนายยามกองตระเวนว่าเกี่ยวข้องกับตัว จึงได้ไปจับนายผาดและได้ให้การว่า ก่อนปลันนายแช่มได้เลี้ยงสุราอาหารที่บ้านนายไยคลอง 10 แล้วได้ให้อาวุธปืนแก่พวกที่ไปปลัน เมื่อปลันกระบือมาแล้วได้ส่งให้กำนันจूरรับไว้ กองตระเวนจับตัวกำนันจूरมาสอบสวนทราบว่า นายแช่มคนนี้มีกระบืออยู่ถึง 100 ตัว นอกจากกรณีนี้ในรายงานฉบับเดียวกันนั้นยังมีพฤติกรรมของข้าราชการคนอื่นอีกคือ ที่อำเภอเมืองมีพนักงานเอาสมุดตัวพิมพ์รูปพรรณโคกระบือขายให้ราษฎร ซึ่งสงสัยว่าน่าจะเป็นหัวหน้าคนร้าย¹

กรณีของนายแช่มนี้เป็นข้าราชการที่ปฏิบัติงานดีมาโดยตลอด ในปี ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ได้ช่วยพระยาพิไชยณรงค์สงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสระบุรี ติดตามจับคนร้ายต้อนกระบือมาจากอำเภอหนองแค เมืองสระบุรี มาที่อำเภอหนองเสือ ได้ตัวคนร้าย 9 คน กระบือ 10 ตัว นายแช่มได้รับเงินรางวัล 60 บาท² ปี ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) นายแช่มพร้อมพลตระเวนตรวจการถึงท้องที่คลอง 11 พบคนร้าย 6 คนไล่ต้อนกระบือ 11 ตัว ไม่มีตัวรูปพรรณจึงได้จับกุม ต่อมานายฟุ้งเจ้าของกระบืออยู่เมืองนครนายกมาแจ้งว่ากระบือนั้นเป็นของตนเอง 9 ตัว พระยาสุรนาถเสนี ผู้ว่าราชการเมือง ได้กราบทูลต่อกรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ให้ นายแช่มได้รับตำแหน่งเป็นขุนพิณโจรภัย³ และในเดือนตุลาคม ปี ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2451) ก่อนหน้าถูกจับกุมไม่กี่เดือน นายแช่มได้รับเงินรางวัล 20 บาทเพราะได้ไปจับตัวนายจอน นายจาม นายสิง คนร้ายปลันที่คลอง 7 อำเภอหนองเสือ⁴

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/55, นายแช่มปลัดอำเภอหนองเสือจับผู้ร้ายปลันกระบือ นายผล แขวงเมืองสระบุรี ได้คนร้าย 9 คน กระบือ 10 กระบือ ได้มอบตัวให้พระยาพิไชยณรงค์สงครามไปแล้ว มีตราสั่งให้เงินนายแช่มปลัดอำเภอ 60 บาทด้วยแล้ว (7 ธ.ค.-11 ม.ค. 124).

³ หจข. ร. 5 น. 3.2 ข/21, ขอนายแช่มเป็นที่ขุนพิณโจรภัย ปลัดอำเภอหนองเสือ เพื่อได้มีความอดสาหรับราชการต่อไป (25 พ.ค.-18 มิ.ย. 125).

⁴ หจข. ร. 5 น. 3.2 ข/28, ขอเงินรางวัลให้นายแช่มปลัดอำเภอหนองเสือ นายจ้อยผู้ใหญ่บ้าน ขุนราญทรชน ผู้มีความชอบในราชการรวมเป็นเงิน 38 บาท (8-29 ต.ค. 126).

บทบาทของนายแช่มมีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์เมื่อตอนต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งต้องการประนีประนอมกับข้าราชการในส่วนภูมิภาคแบบเก่าก่อนหน้าการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล กรณีการตั้งนายข้างเป็นที่หลวงบรรเทาทุกข์ เพื่อปราบโจรผู้ร้ายบริเวณฝั่งใต้แม่น้ำเจ้าพระยาของเมืองกรุงเทพฯ ทำให้ได้รับผลที่น่าพึงพอใจ ต่อมาในปี พ.ศ. 2436 นายขุน ชาวนา ได้ร้องเรียนไปยังกระทรวงมหาดไทยถึงพฤติกรรมที่ตัดสินคดีไม่เป็นธรรม และบังคับให้ตนขายตัวเป็นทาส พร้อมทั้งยังมีส่วนพัวพันกับการปกป้องพวกโจรและชายของโจรด้วย โดยแตกต่างกับการไม่ให้โจรเหล่านั้นก่อคดีในท้องที่ของตน¹

ส่วนกรณีของนายแช่มนั้น แม้จะไม่ทราบว่านายแช่มเป็นผู้มีอำนาจดั้งเดิมในท้องที่นี้หรือไม่ แต่บทบาทการปฏิบัติงานของนายแช่มเช่นนี้บ่งชี้ว่านายแช่มมีสายสัมพันธ์กับข้าราชการส่วนท้องถิ่นระดับกำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งข้าราชการจากส่วนกลาง เช่น พลตระเวนที่ปฏิบัติงานในท้องที่ใกล้เคียงควบคุม ประกอบกับอำนาจหน้าที่ในทางราชการของนายแช่มที่ต้องสัมพันธ์กับบุคคลเหล่านี้ นายแช่มจึงสามารถสร้างเครือข่ายในการดูแลท้องที่ของตนด้วยผลงานที่ส่วนกลางพึงพอใจ ขณะเดียวกันก็ตักตวงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากราษฎรในท้องที่ด้วยการปล้นกระบือ จำนวนกระบือที่นายแช่มมีในครอบครองนั้น อยู่ในระดับเป็นช่องซื้อขายกระบือได้เลยทีเดียว การจับกุมคนร้ายที่ปล้นและซื้อขายกระบือคล้ายกับที่ตนกระทำอยู่ ก็เพื่อคุ้มครองเขตเศรษฐกิจของนายแช่มเอง โดยมีระบบราชการเป็นแรงสนับสนุนการกระทำให้อุบัติต้องยิ่งขึ้น เช่นการที่สามารถนำเจ้าเมืองสระบุรีไปจับตัวคนร้ายได้ถูกตัว และแม้ว่าจะคล้ายบทบาทของนักเลงตามแบบเดิม แต่ปริมาณของกระบือก็เกินกว่าการกระจายรายได้ในชุมชน แต่เป็นการทำธุรกิจผิดกฎหมายมากกว่า และผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากพฤติกรรมเช่นนี้ก็หนีไม่พ้นราษฎรอย่างแน่นอน แต่บทบาทของนายแช่มก็ไม่สามารถอยู่ได้ท่ามกลางการรักษาความสงบเรียบร้อย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ จอห์นสันตัน, เดวิด บรูซ, อังแล้ว, หน้า 83-84.

ร้อยของรัฐ นายแฉ่มถูกปลดจากตำแหน่งในปี ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) และนายอินเข้ารับตำแหน่งแทนในปลายปีเดียวกัน¹

นอกจากกรณีของนายแฉ่มแล้วเรื่องของนายนิ่ม ผู้ใหญ่บ้านถั่ว บริเวณเชียงรากน้อย เมืองปทุมธานี ซึ่งอยู่ติดกับเขตโครงการรังสิต ในปี ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ได้ยึดกระบือคนร้ายได้ 6 ตัว แล้วขอยึดกระบือของกลางไว้ 1 ตัว พลตระเวนจึงได้สอบสวนนายนิ่มได้ความว่านายแผน นายเจ็ก กับพวก 2 คนเป็นคนร้าย พฤติกรรมของนายนิ่มสัมพันธ์กับการเป็นคนร้าย² กรณีของนายนิ่มแม้จะไม่ใหญ่โตเท่าตัวอย่างแรก แต่ก็แสดงถึงบทบาทที่เปลี่ยนไปของผู้นำชุมชน จากรบบนักเลงมาสู่ระบบราชการในช่วงที่มีการปรับปรุงการบริหารงานส่วนท้องถิ่นจากภาครัฐ ซึ่งข้าราชการส่วนท้องถิ่นบางคนอาศัยอำนาจในการทุจริตด้วยการก่อกดตีประเภณีกับราษฎร

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรด้วยกันในท้องที่ คดีการปล้นและลักกระบือมีส่วนให้ภาพของสิ่งที่เกิดขึ้นไม่น้อย ประมาณปี พ.ศ. 2446 โจรที่ถวายเป็นขอมูลแต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ให้ข้อมูลบางประการของการปล้นในเขตปลูกข้าวเก่าคือสุพรรณบุรีและปทุมธานี ท่ามกลางการขยายตัวของปลูกข้าวว่า การปล้นแต่ละครั้งจะต้องมีสายเพื่อที่จะดูว่าเจ้าทรัพย์มีกำลังต่อสู้เพียงไร เพื่อนบ้านจะช่วยเหลือได้อย่างไร หนทางที่จะเข้าปล้นและหลบหนี เจ้าทรัพย์เปลืองเวลาไหน และจะปล้นต่อเมื่อมีกำลังมากกว่าเจ้าทรัพย์เท่าตัวหนึ่ง ส่วนคนที่เป็นสายนั้นก็มียอยู่ 3 ชนิดคือ คนรับใช้อยู่บ้านเจ้าทรัพย์ที่อยากได้เงิน เพื่อนบ้านที่เป็นอริคิดล้างผลาญเจ้าทรัพย์ ญาติที่โกรธเจ้าทรัพย์เพราะขอเงินไม่ให้ และเมื่อจะปล้นแต่ก่อน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ข/33, ได้ให้นายอินมารับราชการหน้าที่ปลัดอำเภอหนองเสือ แทนนายแฉ่มซึ่งต้องผู้ร้ายซัดเรื่องกระบือนายหลง ตามท้องตราด้วยแล้ว (3-10 มี.ค. 126).

² หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/31, ผู้ร้าย 4 คนไล่ต้อนกระบือของนายผัน นายแปลก นายไปลไปได้ 6 ตัว (11 ส.ค. 122).

ต้องมอมหนำมิให้เจ้าทรัพย์รู้จัก แต่ต่อมามีปัญหาถูกผู้ใหญ่บ้านเรียกตรวจล้างไม่ทัน จึงต้องเปลี่ยนวิธีโดยให้โจรที่อยู่ห่างไกลเจ้าทรัพย์ไม่รู้จักเป็นผู้ปล้น¹

พฤติกรรมการปล้นกระบือเช่นนี้ทำให้มีการร่วมมือกันระหว่างคนในท้องถิ่น และต่างถิ่นขึ้นมา ในรายงานตรวจราชการของพระอารักษ์ประชาราษฎร์ ผู้ว่าราชการเมืองปทุมธานี เมื่อปี พ.ศ. 2445 ระบุถึงการได้ไปตรวจการบริเวณคลองบางหลวงไหว้พระ ท้องที่อำเภอเมือง ได้ทราบความจากราษฎรว่าได้รับความเดือดร้อนจากโจรผู้ร้ายในฤดูแล้ง ซึ่งมาจากเมืองสุพรรณบุรี นครไชยศรี กรุงเทพฯ สมทบกับพวกเมืองปทุมธานี มาปล้นกระบือราษฎรเมืองนี้ไปขายเมืองอื่น และเมืองอื่นมาขายเมืองนี้² เมืองเหล่านี้อยู่ในเขตปลูกข้าวก่อนหน้าการเปิดทุ่งรังสิตทั้งสิ้น หากพิจารณาถึงข้อมูลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พบว่าล้วนแต่เป็นเรื่องที่ขัดแย้งภายในชุมชนที่คุ้นเคยกันกับเจ้าทรัพย์ทั้งเครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือคนรับใช้ ตลอดจนผู้ก่อเหตุทั้งผู้ปล้นและผู้ที่เป็นสายให้ การใช้บุคคลภายนอกชุมชนมาก่อคดี จะเกิดขึ้นเมื่อข้าราชการส่วนท้องถิ่นมีความเข้มงวดในการปฏิบัติงาน

สำหรับกรณีทุ่งรังสิตเมื่อพิจารณาประกอบกับรายละเอียดของคดีประเภทนี้ จำนวนไม่น้อย จะพบถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในดินแดนเปิดใหม่ว่าระบบอุปถัมภ์ในท้องถิ่นยังไม่มีความมั่นคง หลายคดีมีข้อมูลบ่งบอกว่าเป็นคนในชุมชนหรือเป็นคนารู้จักกับเจ้าทรัพย์มาก่อน และเมื่อประกอบกับพฤติกรรมการทำร้ายเจ้าทรัพย์และจำนวนกระบือที่ถูกโจรกรรมแล้ว ล้วนเกินขอบข่ายของการกระจายรายได้ตามวิธีการก่อคดีประเภทนี้ในวิถีชีวิตแบบพอยังชีพ เช่นคดีการปล้นเรือนของอำแดงสายทอง เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) บริเวณคลองซอยที่ 1 ท้องที่เขตอำเภอลองหลวง คนร้ายได้กระบือไป 4 ตัวมูลค่า 362 บาท คดีนี้อำแดง

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "นิทานที่ 11 เรื่องโจรจันทร์," ใน *นิทานโบราณคดี*, 2511, หน้า 183-184.

² หจข. ร. 5 น. 3.5 ซ/2, มีตราให้ข้าหลวงออกตรวจท้องที่ ศก 121 (13 ก.พ. 120-8 เม.ย. 121).

สายทองจำหน้าคนร้ายได้ 3 คนเพราะรู้จักกันมาก่อน ในคำให้การของอำแดงสายทองนั้นน่าสนใจในรายละเอียดดังนี้

“...ในขณะที่เมื่อأيผู้ร้ายเข้าแก่เอากระบือนั้นคบเพลิงأيผู้ร้ายส่องสว่างข้าพเจ้าหนี ыйผู้ร้ายแอบอยู่ข้างยั้งเข้า ข้าพเจ้ารู้จักชื่อจำหน้าคนร้ายได้ 3 คนคือ นายสี ได้ภรรยาอยู่บ้านสวนพริกไทย แขวงเมืองประทุมธานี ภรรยาชื่อโตข้าพเจ้าไม่รู้จัก ๆ แต่แม่ภรรยา นายสีชื่ออำแดงปล้อง นายโลน ภรรยาชื่ออำแดงทองดี อยู่บางหลวงหัวป่า นายแหยม อยู่บางหลวงหัวป่า เป็นผู้ร้าย อีกคนหนึ่งไม่รู้จักชื่อจำหน้าได้ อีกคนหนึ่งข้าพเจ้าหารู้จักชื่อจำหน้าได้ไม่

ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ 17 เดือนนี้ นายม้วยได้บอกกับข้าพเจ้าว่าเมื่อก่อนวันข้าพเจ้าถูกปล้น นายโลนได้ไปชวนนายม้วยจะมาปล้นกระบือข้าพเจ้า นายแหยมบอกกับนายโลนว่าที่โรงนาข้าพเจ้ามีแต่ปืนแก๊ป 1 บอกเท่านั้น นายม้วยหาได้มาปล้นข้าพเจ้าตามคำนายโลนชวนไม่ แล้วนายโลนบอกกับนายม้วยว่าจะไปชวนพวกเพื่อนมาปล้นข้าพเจ้า...”¹

คำให้การของอำแดงสายทองแสดงว่ารู้จักกับคนร้ายอย่างดี แม้กระทั่งภรรยา แม้ภรรยาของคนร้าย ตลอดจนถิ่นฐานบ้านช่องของคนร้าย และยังทำให้ทราบอีกว่าการปล้นของคนร้ายได้ดูการป้องกันตัวของเจ้าทรัพย์ซึ่งมีปืนแค่กระบอกลเดียว ย่อมยากที่จะป้องกันชีวิตและทรัพย์สินได้ ตลอดจนมีการชักชวนผู้อื่นซึ่งเป็นคนนอกชุมชนเข้าร่วมด้วยเพราะมีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เจ้าทรัพย์ไม่รู้จักหน้าและชื่อ ลักษณะเช่นนี้ยังสอดคล้องกับข้อมูลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/4, ผู้ร้ายปล้นแพบริษัทยุคคลองตำปล่องชอยที่ 2 และไร้อำแดงสายทองตำปล่องชอยที่ 1 อำเภอกำนันผู้ใหญ่บ้านจับตัวคนร้ายได้รวม 6 คนขอรางวัล (18 มิ.ย.-31 ก.ค. 120).

ด้วย นอกจากนี้ในบางครั้งพบว่ากระเบื้องที่หายไปกลับไปอยู่ในบริเวณที่ไม่ห่างกันนัก เพียงแค่ข้ามไปอีกคลองเดียวเท่านั้น ดังกรณีเมื่อปี พ.ศ. 2458 นายซิบผู้ใหญ่บ้าน กับนายอันลูกบ้านไปสืบคดีลักกระเบื้องของอำแดงไซ่ ตำบลคลอง 7 อำเภอหนองเสือ เมืองธัญบุรี พบว่ากระเบื้องที่หายไป 2 ตัวอยู่ที่บ้านนายจ่าย อยู่ที่บ้านคลอง 9¹ กรณีนี้ยิ่งย่ำถึงสภาพการขาดความมั่นคงของระบบอุปถัมภ์ในท้องถิ่นไม่น้อย

ไม่เพียงเท่านั้นข้อมูลจากรายงานกองตระเวนชั้นนอกสายเหนือหลายคดี เจ้าทรัพย์สามารถจ่ายคนร้ายจากหน้าตาหรือรูปร่างพรรณอื่น ๆ ได้ เช่นวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ที่คลอง 2 ท้องที่โรงพักบางหวาย คนร้าย 4 คน ทูบตีนายเปรม โจทก์ถูกตีที่ศีรษะ แล้วแย่งชิงกระเบื้องไป 4 ตัว ราคา 240 บาท โจทก์ จำหน้าคนร้ายได้ 2 คนคือนายม้วยกับนายผ่อง ได้ถูกกองตระเวนจับตัวได้แล้ว² วันที่ 4 มกราคม ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ท้องที่โรงพักอำเภอหนองเสือ คนร้าย 4-5 คน ปล้นบ้านอำแดงมาก ยิงปืน 4 นัดไม่ถูกใคร ได้กระเบื้องไป 3 ตัวพร้อมกล่องบรรจุ เครื่องประดับมูลค่ารวม 505 บาท โจทก์จำหน้าคนร้ายได้คืออ้ายปุก อ้ายโก้³ วันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ท้องที่โรงพักสายไหม คนร้าย 10 คนปล้นบ้าน จับนายขึ้นสามีและอำแดงซับ ทำร้าย ได้กระเบื้อง 4 ตัวเป็นเงิน 304 บาท 56 อัฐ อำแดงซับจำเสียงคนร้ายได้คือนายเล็ก นายปี นายชม⁴ วันที่ 27 ธันวาคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ท้องที่โรงพักบางหวาย คนร้ายยิงปืน 7 นัด ปล้นบ้านนายพุกผู้ใหญ่ บ้าน หนองมบุตรผู้ใหญ่บ้านบาดเจ็บเป็นแผลฉกรรจ์ ผู้ร้ายได้กระเบื้องไป 4 ตัว ราคา

¹ หจข. ร. 6 น. 10.4/21, ขอนำเห็นจรรยาวัลให้ผู้มีความชอบ (24 ก.พ. 2456-17 ก.พ. 2461).

² หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/53, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 21 ก.พ.122 (21-26 ก.พ. 122) (สายเหนือ).

³ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/93, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 15 ม.ค.123 (15-19 ม.ค. 123) (สายเหนือ).

⁴ หจข. ร. 5 น. 8.6 ก/4, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 8 ก.พ. 121 (8-14 ก.พ. 121) (สายเหนือ).

400 บาท โจทก์จำเลยได้คืออายุนง อ้ายบัว อ้ายรอด ซึ่งหลบหนีไป¹ วันที่ 22 มกราคม ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ผู้ร้าย 2 คนยิงปืน 2 นัด ปล้นบ้านนายพลัดและ บุตรี ได้กระเบื้อง 2 ตัวราคา 228 บาท โจทก์จำได้ 2 คนคือ นายจ่าง และนายเล็กผู้ ใหญ่บ้าน กองตระเวนจับตัวได้แล้ว²

ในบางคดีคนร้ายที่ก่อเหตุได้อำพรางใบหน้าซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นคน ละแวกเดียวกันกับบ้านเจ้าทรัพย์ เช่นเมื่อวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) ท้องที่โรงพักคลอง 13 มีคนร้าย 14-15 คนมีอาวุธปืนครบมือเข้าปล้นบ้านนายจูงผู้ ใหญ่บ้าน นายอ่อนถูกฟันที่ศีรษะบาดเจ็บ คนร้ายได้ทรัพย์สินอื่น ๆ พร้อมกระเบื้อง 5 ตัวมูลค่ารวม 519 บาท 32 อัฐ คดีนี้ในรายงานเมื่อวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) มีสเตอร์อาร์ชี่ช่วยตั้ง เจ้ากรมกองตระเวน ได้วิเคราะห์ถึงกลุ่มคนร้ายดังนี้

“...ข้าพเจ้าวิเคราะห์ดูตามถ้อยคำของนายจูง ให้ถ้อยคำแจ้งในกริยาของ อ้ายผู้ร้ายปล้นบ้านนายจูงนั้น เอาดินสอดพองมอมหน้า แลเอาผ้าโพก ศีรษะเช่นนี้ชรอยจะเป็นคนรู้จักคุ้นเคยกับนายจูงผู้ใหญ่บ้านเจ้าทรัพย์เป้นแน่ หรือมิฉะนั้นคงเป้นคนอยู่ตำบลถิ่นแถวเดียวกันจึงได้เอาแป้งมอมหน้าแล โพกศีรษะ...”³

ตัวอย่างของคดีดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในบริเวณนี้ ที่แม้จะ เป็นคนรู้จักกันในชุมชนก็ยังปล้นกันเอง และพฤติกรรมที่มีการลงมือรุนแรงทำร้าย ร่างกาย เป็นสภาพของชุมชนใหม่ที่ความปลอดภัยยังน้อยอยู่ ต่างจากสภาพของ

¹ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/185, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 30 ธ.ค.125 (30 ธ.ค.-7 ม.ค. 125) (สายเหนือ).

² หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/190, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 10 ก.พ.125 (10-18 ก.พ. 125) (สายเหนือ).

³ หจช. ร. 5 น. 8.6 ก/241, รายงานประจำอาทิตย์ที่ 9-15 มี.ค.126 (9-17 มี.ค. 126) (สายเหนือ).

การก่อกัดในเขตปลูกข้าวเก่าเพื่อกระจายรายได้เช่นที่กล่าวไปก่อนหน้านั้น คำว่า “นักเลง” และวิธีการไถ่กระบือตามแบบเดิมนั้นดูจะเลือนหายไป ในพื้นที่นี้กลายเป็น อาชญากรรมที่เกิดจากใจในชุมชนที่มีความรุนแรง และในรายงานกองตระเวนชุด เดียวกันนี้ก็มียุทธคดีที่ระบุว่าเจ้าทรัพย์ไม่สามารถจำหน่ายหรือลักษณะใด ๆ ของ คนร้ายได้ ซึ่งอาจเป็นเพราะการเปลี่ยนวิธีการปล้นโดยคนในท้องถิ่นที่ร่วมกับการลงมือจากคนภายนอกท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในข้อมูลของสมเด็จพระยา ตีราจราชานุภาพ หรือคดีของอำแดงสายทองเช่นกัน

ภาพความสัมพันธ์ของผู้คนในบริเวณนี้เมื่อพิจารณาจากปัญหาคดีความที่เกิดขึ้นในช่วงที่ต้องประสบกับภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ปัญหานี้ยิ่งรุนแรงขึ้น ตอกย้ำถึงสภาพทางสังคมของพื้นที่เปิดใหม่นี้ ในปี ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) บริษัทรายงานถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นบริเวณกว้างในเขตโครงการรังสิต ดังนี้

“...ด้วยราษฎรชาวนาในบริเวณคลองต่าง ๆ แขวงเมืองธัญญบุรี นครนายก และฉะเชิงเทรา มาร้องทุกข์หลายรายว่าการปล้นสดมภ์แลด่อน ผ่องกระบือกลางวันคืนชุกชุมมากกว่าทุกปี ถ้าอยู่ด้วยกันเพียง 5-6 โรงแป็น หมู่หนึ่ง ก็อยู่ไม่ได้โดยไม่มีกำลังภอที่จะป้องกันผู้ร้าย จำเป็นต้องอพยพหนี เมื่อราษฎรมาร้องเช่นนี้บริษัทจะนิ่งเสียก็ไม่เป็นการควร จึงเรียนมาให้ ทราบ แลเห็นว่าที่มีผู้ร้ายชุกชุมดังนี้ ก็เพราะชาวนามีความอึดอัดมาก เพราะเข้าไม่สู้จะไดดี จึงได้ตั้งกองเล่นการพนันต่าง ๆ โดยแอบลักเล่นก็มี โดยที่เล่นเปิดเผยก็มีมากแต่ใจกำเริบขึ้นทุกวัน จึงเห็นว่าถ้าโปรดระงับเรื่อง นี้ได้การโจรผู้ร้ายจะเบาบางลงมาก...”¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม, กส. 10/1267, บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามบอกเรื่องมีผู้ร้ายปล้นกระบือของราษฎรในบริเวณคลองต่าง ๆ.

และในปี ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) พระยาวิเศษโกชนาได้ตรวจการในท้องทุ่งนี้ พบสภาพความแร้นแค้นต่าง ๆ ของราษฎร โดยเฉพาะผู้เช่าทำนาซึ่งขายข้าวไม่ได้ เพราะคลองดินเซินทำให้ไม่มีเงินจ่ายค่าเช่านา ค่าลูกจ้าง ค่าซื้อกระบือ ผู้เช่าจึงละทิ้งนาไป แต่บางพวกไม่มีที่ไปเพราะขัดสนต้องใช้จอบขุดดินทำนาพอเลี้ยงชีพ พวกผู้เช่านาเมื่อมาใหม่ ๆ ก็มีพรรคพวกมาด้วย แต่เมื่อพรรคพวกกลับไปแล้วก็กลัวภัย ถ้ามีกระบือก็รักษาไม่ใคร่ได้ การปล้นกระบือที่เกิดขึ้นในช่วงนี้เป็นการเบียดบังซ้ำเติมผู้ที่แ่ยอยู่แล้วให้แ่ยลงไปอีก ตรงกันข้ามกับพฤติกรรมการกระจายรายได้ของนักเลงกระบือในยุคก่อนหน้านี้นั้นบริเวณเขตปลูกข้าวเก่า อันเป็นพฤติกรรมที่ยากจะรับได้ของราษฎรผู้ทำนาในเขตนี้ การอุปถัมภ์แบบนักเลงกับชาวบ้านจึงอ่อนพลังลง จนถือได้ว่าเป็นส่วนเกินของสังคมบริเวณนี้ก็ได้ เพราะบทบาทนักเลงถูกแทนที่โดยบริษัทและระบบราชการ อีกทั้งพฤติกรรมที่ผันแปรเป็นโจรอย่างเห็นได้ชัด สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของผู้คนในดินแดนเปิดใหม่แห่งนี้

บทบาทในการช่วยเหลือราษฎรของบริษัทขุดคลองและคูนาสยาม

บริษัทขุดคลองและคูนาสยามมีบทบาทสำคัญในการเป็นเจ้าของเขตสัมปทาน นอกเหนือจากประโยชน์ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจที่ต้องปกป้องแล้ว บริษัทมีหน้าที่ในการดูแลความสงบเรียบร้อยเพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อยาไรได้ของบริษัทหากเกิดความไม่ปลอดภัยในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้ทำกินในเขตบริษัทด้วย การพึ่งพาในด้านความปลอดภัยของผู้อาศัยต่อบริษัท เป็นการยืนยันโฉมหน้าของผู้ดูแลพื้นที่ทางธุรกิจแห่งนี้ ที่เข้ามามีบทบาทในด้านนี้ต่อราษฎรแต่แรกเริ่มโครงการ

¹ หจข. ร. 5 กษ. 3.1/13, รายงานตรวจที่นาต่าง ๆ ของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์และพระยาวิเศษโกชนา (12 ก.ย.-22 ต.ค. 128).

การที่บริษัทมีสิทธิในการช่วยเหลือผู้ทำกินในพื้นที่นี้ได้นั้น มาจากวิธีการจัดสรรที่ดินที่ทำให้บริษัทยังเป็นเสมือนเจ้าของที่ดินทั้งหมดอยู่แม้ว่าจะได้ขายที่นั้นแล้วก็ตาม กล่าวคือบริษัทต้องการระดมเงินทุนล่วงหน้าจึงใช้วิธีให้ผู้ที่ต้องการที่ดินมาออกเงินเสียดำชุดคลอง การจัดสรรที่ดินในลักษณะนี้เป็นการจัดสรรโดยตรง รัฐบาลไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ฉะนั้นในการที่จะทำให้ผู้เชื่อมั่นในสิทธิของตนเหนือที่นั้น บริษัทจึงทำหนังสือชนิดหนึ่งเรียกว่า ใบกรอก ใบตรอก หรือตัวตรอก ผู้ซื้อยังไม่มีสิทธิในที่นั้นอย่างสมบูรณ์ จะมีได้ต่อเมื่อบริษัทชุดคลองเสร็จ และรัฐบาลจัดการออกตราจองให้แก่บริษัทหรือให้แก่ผู้ซื้อในที่สุด¹ ผู้ที่ซื้อที่ดินจึงเป็นตั้งผู้อาศัยทำกินในที่บริษัททั้งที่ได้จ่ายเงินค่าที่ไปแล้ว ในส่วนของผู้เช่านาของบรรดาเจ้าที่ดินต่าง ๆ ก็อยู่ในฐานะที่ได้รับความคุ้มครองจากเจ้าของเขตสัมปทานนี้เช่นกัน

ภัยจากการปล้นสะดมสร้างปัญหาให้กับการดำเนินงานของบริษัทอย่างมาก ถึงกับมีการปล้นและทำร้ายคนงานของบริษัทจนเสียชีวิต ทางบริษัทได้มีหนังสือถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตร ระบุถึงปัญหานี้ว่า

“...การซึ่งเกิดโจรภัยขึ้นกับบริษัทนี้เป็นครั้งที่ 2 เมื่อก่อนเกิดขึ้นที่เรือชุดก็ครั้งหนึ่ง จับตัวอัยผู้ร้ายไม่ได้สักคนเดียว มาครั้งนี้เกิดขึ้นอีก ถ้าจับตัวไม่ได้แล้วก็เป็นที่หวาดเสียวแก่คนทำการของบริษัทยิ่ง เพราะรถชุดคลองของบริษัทในเวลานี้มีอยู่หลายคัน ไปเที่ยวชุดอยู่กลางทุ่งทั้งนั้น บริษัทเกรงว่าต่อไปข้างหน้าจะมีขึ้นอีก จำเป็นจะต้องขอพลตำรวจธรไปป้องกันรักษา กำกับอยู่ด้วย เพื่อจะได้ทำการซึ่งเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินแลราษฎรโดยสะดวก ถ้าไม่เช่นนั้นการชุดคลองจะไม่ดำเนินไปโดยเร็วแลสะดวกได้ ถึงในเวลานี้การก็เดินไม่ค่อยปรกติ ด้วยคนทำงานกุลีได้ทราบว่ามีคนร้ายทำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุนทรี อาสะโว้ย, อ้างแล้ว, หน้า 69.

อันตรายดังนี้ก็มีความครั้นคร้าม ไม่ค่อยจะมารับจ้างทำกรางงานจนบริษัท
หากสีทำงานไม่ใครได้..."¹

ผลกระทบของบริษัทเช่นนี้ทำให้บทบาทในการช่วยเหลือด้านความปลอดภัยแก่ผู้ทำ
กินในพื้นที่มีมากขึ้น โดยผ่านทางเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่ออกปฏิบัติงานต่าง ๆ ใน
ท้องทุ่ง เช่นการตรวจความก้าวหน้าในการขุดคลอง ตรวจระดับน้ำในคลอง เป็นต้น
ทำให้เจ้าหน้าที่ของบริษัทมีส่วนในการพบเห็นเหตุการณ์ปล้นสะดมอย่างซึ่งหน้า
และได้มีส่วนในการช่วยเหลือผู้เดือดร้อนที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่นี้ต้องเผชิญกับการ
ปล้นสะดมทันทีที่เริ่มตั้งถิ่นฐาน เช่น ในวันที่ 5 มกราคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441) ชาว
มอญซึ่งมาจากตำบลอื่นมาจอดพักเรือบริเวณปากคลอง 5 เพื่อจะมาทำนาในคลอง
นั้น ได้ถูกคนร้ายใช้อาวุธปืนพร้อมดาบเข้าปล้น เจ้าทรัพย์ได้ต่อสู้จนคนร้ายบาดเจ็บ
แต่ตนเองก็ถูกคนร้ายฟันนิ้วหัวแม่มือขาด ผู้จัดการบริษัทขุดคลองซึ่งจอดเรือบริเวณ
นั้นได้เข้าช่วยเหลือจนคนร้ายหนีไป ส่วนพวกราษฎรเจ้าทรัพย์ต่างหวาดกลัวและมา
พักใกล้กับเรือของบริษัทในคืนนั้น² การออกพื้นที่ของเจ้าหน้าที่บริษัทยังได้รับการ
ร้องทุกข์เรื่องเหล่านี้จากราษฎร เช่น รายงานของเจ้าหน้าที่บริษัทในปี พ.ศ. 2439
ได้รับแจ้งจากราษฎรว่ามีคนร้าย 20 คนปล้นกระบือ 35 ตัวที่คลอง 9 ห่างคลอง 8
วา (คลองรังสิตประยูรศักดิ์- ผู้เขียน) 200 เส้น คนร้ายยิงเจ้าของและบุตรสาวเสียชีวิต
มีผู้บาดเจ็บหลายคน³ ไม่เพียงเท่านั้นบริษัทยังมีส่วนช่วยชาวบ้านจากโจรผู้ร้าย
ด้วยการต่อสู้และจัดอาวุธปืนให้ป้องกันชุมชนด้วย ดังในกรณีคนร้ายได้เข้าปล้น

¹ หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทขุดคลองและคูนาสยาม, กส. 10/172, ผู้
ร้ายปล้นแพเครื่องจักรขุดคลองของบริษัทซึ่งตั้งอยู่ที่คลองซอยที่ 2 ฝั่งเหนือคลองรังสิต.

² หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกหนังสือเก่า, กส. 4/3986, เรื่องบริษัทร้องว่ามีผู้
ร้ายปล้นในบริเวณคลองของบริษัทหลายรายแล้ว.

³ หจข. ร. 5 น. 41.4/7, เรื่องพระประชาชีพส่งสำเนาหนังสือบริษัทขุดคลองคูนาสยาม
ร้องว่ามีผู้ร้ายในบังคับขู่ชุมชนในเขตที่ได้รับพระบรมราชานุญาต และได้ปล้นกระบือของนาย
พลอยที่ตำบล 6, 8 วา (22 เม.ย.-19 พ.ศ. 115).

ตลาดปากคลอง 5 เมื่อวันที่ 13 มีนาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441) คนงานของบริษัทได้ยื่นต่อผู้ถูกคนร้ายบาดเจ็บหลบหนีไป พร้อมกันนั้นก็จัดอาวูชขึ้นบางส่วนมอบให้กำนันไว้ป้องกันชุมชนด้วย ดังปรากฏในข้อความของพระปฏิบัติราชประสงค์ ผู้อำนวยการบริษัทหุคคลองแลคูนาสยาม ดังนี้

“...การที่มีผู้ร้ายกล้ำहारปล้นตลาดปากคลอง 5 ในท้องที่อันเดียวซึ่งเป็นตลาดกรีกครั้งประชุมคนระหว่าง 8 วัน 2 ราย แลยังร้องประกาศว่าในวันสองจะมาก่อคดีนี้ เป็นที่เดือดร้อนหวาดเสียวแก่ราษฎรอย่างยิ่ง บริษัทได้ร้องต่อกระทรวง ซึ่งเป็นที่ปกครองอยู่เนื่อง ๆ แต่ไม่เห็นเจ้าหน้าที่จัดการป้องกันรักษา ชีวิตแลทรัพย์สินของราษฎรซึ่งทำมาหากินโดยเห็นใจเห็น้อย่างใด เพราะ ฉะนั้นเมื่อวานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้จัดปืนอีก 12 บอก บัดตัน 200 นัด ส่งไปแจกพร้อมด้วยกำนัน ให้ไว้ตามบ้านผู้มีชื่อในตำบลนั้นที่สมควรเพื่อจะได้เป็นเครื่องต่อสู้ภัยผู้ร้าย แลป้องกันรักษาชีวิตทรัพย์สินสมบัติของราษฎรไปพลางกว่าเจ้าหน้าที่จัดการให้เรียบร้อย...”¹

การช่วยเหลือในด้านความปลอดภัยในท้องถิ่นยังปรากฏในรูปของการผลักดันนโยบายด้านนี้กับทางรัฐบาล โดยผ่านการร้องเรียนเป็นจำนวนมาก ดังในหนังสือพระปฏิบัติราชประสงค์ ผู้จัดการบริษัท กราบทูลต่อพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441) ดังนี้

“...เนื่องราษฎรกับผู้มีบรรดาศักดิ์แนะนำบริษัทอยู่เสมอว่า เรื่องผู้ร้ายแลเรื่องอื่นซึ่งไม่เรียบร้อยนั้นบริษัทควรจจะร้องต่อกระทรวง หรือกราบบังคม

¹ หจช. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกหนังสือเก่า, กส. 4/3988, เรื่องบริษัทร้องว่าผู้ร้ายปล้นที่ตลาดปากคลอง 5 แห่งคลอง รังสิตและคลอง 6 วา สายล่าง.

ทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสีย เพราะผู้เหล่านั้นไม่เห็นการแปลก ขึ้นชื่อจนคลองรังสิตฯ เหมนเสียหมดแล้ว และไม่ทราบความละเอียดเข้าใจว่าบริษัทไม่เป็นฐานะ แต่ตามที่จริงบริษัทควรร้องต่อกระทรวงเนื่อง ๆ จนเสียงแห้งแล้ว หมดปัญญาไม่รู้จะร้องอย่างไรอีกต่อไป และยังไม่เห็นผู้เป็นเจ้านาที่จัดการอย่างใด ขอพระบารมีเป็นที่พึ่งควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ..."¹

แต่กระนั้นผลที่เกิดจากบทบาทด้านนี้ที่สำคัญคือ การร้องเรียนต่อกระทรวงนครบาล ให้จัดตั้งกองตระเวนและโรงพักพลตระเวน ต่อมามีการจัดตั้งขึ้นในบริเวณคลองซอยที่ 9 และคลองซอยที่ 13 เมื่อปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) และบริษัทยังได้เสนอแนะวิธีรักษาความปลอดภัยด้วยการจัดให้มีหอสังเกตการณ์ และมีม้าสำหรับพลตระเวน²

บทบาทในด้านนี้ของบริษัทจึงเป็นการรักษาผลประโยชน์ทางธุรกิจที่ลงตัวกับความต้องการของผู้อาศัยในพื้นที่ ซึ่งบริษัทเป็นผู้อุปถัมภ์ด้านความปลอดภัย ทั้งการป้องกันเหตุซึ่งหน้า การรับแจ้งเรื่องราวจากชาวบ้าน และผลักดันในระดับนโยบายจากภาครัฐ การที่ผู้ทำกินในท้องที่อาศัยได้รับความช่วยเหลือจากบริษัทและยอมรับสิ่งนั้น แสดงถึงบทบาทของผู้คุ้มครองที่เปลี่ยนไป ทำให้การปล้นและลักกระมือไม่ว่าจะเป็นนักเลงหรือโจร จะแตกต่างกับการคุ้มครองตามแบบเดิมหรือไม่ ก็กลายเป็นการคุกคามความสงบสุขของผู้ทำกินและบริษัทในฐานะเจ้าของพื้นที่สัมปทาน

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹ หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกหนังสือเก่า, กส. 4/3986, เรื่องบริษัทร้องว่ามีผู้ร้ายปล้นในบริเวณคลองของบริษัทหลายรายแล้ว.

² หจข. ร. 5 น. 42.1/35, จัดตั้งกองตระเวนระหว่างคลองรังสิต ซึ่งบริษัทขุดคลองร้องว่าเกิดผู้ร้ายชุกชุม ขอพระราชดำริจัดการ (20 พ.ย. 116-13 ธ.ค. 116).

การอาศัยอำนาจรัฐด้วยระบบกฎหมาย: การแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น

การดูแลบริเวณทุ่งรังสิตไม่ได้มีเฉพาะบทบาทของบริษัทเพียงอย่างเดียว รัฐบาลในฐานะผู้ให้สัมปทานก็เห็นถึงความจำเป็นในการรักษาความสงบเรียบร้อยในบริเวณนี้ การเข้ามาของรัฐทำให้ผู้อาศัยทำกินมีที่พึงพิงมากขึ้น เพราะสิ่งที่มาทับอำนาจรัฐคือระบบกฎหมาย ซึ่งถือเป็นเครื่องมือในการปกครองที่สำคัญของรัฐ การให้ความสำคัญต่อการใช้กฎหมายในการดูแลพื้นที่นี้ เห็นได้จากการตั้งศาลเมืองธัญบุรี หน้าที่ที่มีการตั้งเมืองนี้อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2445¹ การปราศจากโจรผู้ร้ายเป็นสิ่งที่รัฐต้องการเช่นเดียวกับราษฎรทั้งหลายในพื้นที่เปิดใหม่แห่งนี้

คดีการปล้นและลักกระบือเป็นปัญหาสำคัญ รัฐเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องป้องกันอาชญากรรมที่ส่งผลกระทบต่อการทำนาของราษฎรในช่วงที่การเพาะปลูกข้าวได้กลายเป็นรายได้ที่สำคัญของรัฐ การออกกฎหมายเพื่อปกป้องเรื่องนี้เป็นภาระเฉพาะจึงเกิดขึ้น ในปี พ.ศ. 2419 รัชกาลที่ 5 ทรงมีหมายรับสั่ง ณ วันจันทร์ เดือน 7 ขึ้น 7 ค่ำ ปีชวดอัฐศก 1238 ใต้ระบุถึงการเกิดคดีลักกระบือที่ชุกชุม มักจับได้แต่ผู้ซื้อ ส่วนผู้ร้ายจับไม่ได้ จึงทรงให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านดูแลทางที่ราษฎรผ่าน และให้ทำบัญชีซื้อขายรูปพรรณโคกระบือ การซื้อขายจะต้องให้อำเภอกำนันเสมียนกำกับทำรูปพรรณ ณ บ้านนั้น ตำบลนั้น และให้ลงชื่อในหนังสือเดินทางกับลงชื่อผู้นำกระบือมาแลกเปลี่ยน ชื่อเจ้าของ ที่อยู่ รูปพรรณตำหนิเจ้าของและโคกระบือ รวมทั้งว่าขายให้ใคร ชื่ออะไร ที่ไหน หากเดินทางไม่มีหนังสือเดินทางและฎีกาพิมพ์รูปพรรณ ให้รับกระบือเป็นของแผ่นดิน ถ้ากระบือถูกขโมยให้เจ้าของมาทำตราสินรูปพรรณ ถ้าจับกระบือได้ให้ส่งคืน ส่วนคนร้ายให้ลงโทษ ณ เมืองนั้น² กฎหมายฉบับนี้มีวัตถุประสงค์

¹ หจข. ร. 5 น. 3.2 ก/2, พระราชพิธีเปิดเมืองธัญบุรี (6 ก.ย. 119-8 มี.ค. 121).

² หจข. ร. 5 น. 8.1/595, มีพระบรมราชโองการแก่ผู้ลักกระบืออย่างหนัก และให้ราษฎรทำตราสินรูปพรรณโคกระบือต่อผู้ใหญ่กำนัน ผู้โตพาโคกระบือผ่านอำเภอรือหรือแขวงอื่นและซื้อขายโดยไม่มีหนังสือแสดงรูปพรรณโคกระบือให้ลงโทษ (ม.ท.).

มุ่งที่จะป้องกันอาชญากรรมจากกระบวนการซื้อขายโคกระบือโดยตรง ซึ่งการเคลื่อนย้ายซื้อขายระหว่างเมืองย่อมเสี่ยงต่อการเกิดคดีได้

แต่กระนั้นความเข้มงวดของกฎหมายฉบับนี้ในการบังคับใช้ ได้ส่งผลกระทบต่อราษฎรซึ่งอาศัยกระบือเป็นสัตว์พาหนะไปต่างเมืองโดยมิได้มีการซื้อขายแต่อย่างใด ทำให้ต้องมีการเพิ่มเติมข้อกฎหมายฉบับนี้ อันเป็นผลมาจากคดีของนายพลอยและนายแจ่ม ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บางนา แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ ในปีเดียวกันนั้นบุคคลทั้งสองได้ขี่กระบือไปหาปลา ณ ตำบลไผ่ดำ เมื่อมาถึงบ้านแสนแสบ ในเขตทุ่งแสนแสบ กำหนดเข้าเรียกตรวจตัวฎีกา แต่บุคคลทั้งสองไม่มีจึงถูกจับกุมส่งมายังบ้านพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ขณะนั้นขุนทรงนัคราผู้คุม ได้เรียกค่าธรรมเนียมเป็นเงิน 9 บาท 2 สลึง บุคคลทั้งสองไม่มีจึงถูกล่ามโซ่เป็นเวลา 8-9 คืน โดยไม่มีการตัดสินใด ๆ ความเรื่องนี้ทราบถึงพระยาสุรราชไชยวัณณ์ สมุหพระกลาโหม มีความเห็นว่าข้อกฎหมายที่ออกมาก่อนหน้านี้มุ่งคุ้มครองเฉพาะการซื้อขาย แต่ราษฎรที่ใช้กระบือเดินทางไปต่างเมืองโดยมิได้ซื้อขายก็มี เห็นควรให้มีหนังสือเดินทางสำหรับผู้มิได้ซื้อขาย และหากมีการซื้อขายให้เปลี่ยนเป็นตัวฎีการูปพรรณ ส่วนหนังสือเดินทางฉบับเดิมให้กำหนดในท้องที่เก็บไว้ และในกรณีที่มีการเดินทางเพื่อซื้อขาย ก็ให้เปลี่ยนตัวฎีกาฉบับใหม่ภายหลังได้ซื้อขายต่อกำนัน หรือหากเจ้าของซื้อขายไม่หมดก็ให้แจ้งต่อกำนัน สักหลังหนังสือเดินทางว่าซื้อขายไปจำนวนเท่าใด สำหรับคดีนี้นายพลอยและนายแจ่ม พร้อมกระบือถูกส่งกลับยังภูมิลำเนา และห้ามมิให้ข้าราชการเรียกเอาเงินค่าธรรมเนียมอีกด้วย

ต่อมาได้ร่างท้องตราเพิ่มเติมพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศไปก่อนหน้านั้น ในปีเดียวกัน โดยมีสาระสำคัญเช่นเดียวกับความเห็นของสมุหพระกลาโหม แต่เพิ่มรายละเอียดในส่วนของหนังสือเดินทางคือ ต้องนำมาคืนกำนันหลังจากเสร็จธุระภายใน 3 วันหากเกินกว่านี้จะถูกปรับฉบับละ 1 ตำลึง และในร่างท้องตรานี้ยังปรากฏคดีที่คล้ายคลึงกันกับคดีที่ทุ่งแสนแสบในเขตหัวเมือง คือที่เมืองพิจิตร นอกจากนี้แล้วยังมีการประกาศพระราชทานตัวพิมพ์รูปพรรณในการซื้อขายโคกระบือไปยังหัว

เมืองชั้นนอก¹ ความเข้มงวดของกฎหมายในเรื่องนี้ทำให้เกิดคดีความในปีเดียวกันนั้น นำไปสู่การแก้ไขให้เหมาะสมครอบคลุมยิ่งขึ้น แสดงถึงการให้ความสำคัญของรัฐต่อกระบือ อันถือเป็นปัจจัยการผลิตข้าวที่จำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับคดีที่เกิดขึ้นนั้นอยู่ในบริเวณทุ่งแสนแสบอันเป็นท้องที่มีราษฎรออาศัยมาก่อน ขณะนั้นยังมีได้เปิดพื้นที่ทุ่งหลวงที่อยู่ต่อเนื่องกัน นับเป็นการใช้อำนาจตามกฎหมายต่อคดีประเภทนี้ในพื้นที่ใกล้เคียงแล้ว และเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายสมัยใหม่แบบตะวันตกสมัยนี้ ที่บัญญัติให้ทรัพย์สินของ รวมถึงวัวควายของผู้หนึ่งผู้ใดมีฐานะเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลที่ชัดเจน การลักขโมยและปล้นจึงเป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลด้วย²

การให้ความคุ้มครองปัจจัยการผลิตข้าวเช่นนี้ทำให้อคติที่เกิดขึ้นเป็นอาชญากรรมสำหรับรัฐไปด้วย ความสัมพันธ์ในด้านกฎหมายจึงเป็นที่พึงของราษฎรในการแก้ปัญหาที่ ทดแทนระบบอุปถัมภ์ตามแบบแผนวิธีการได้ด่อนโคกระบือแบบเดิม โดยเฉพาะในเขตสัมปทานโครงการรังสิตที่เอกชนเข้ามามีบทบาทในการดูแลพร้อมกับการเข้าจัดระบบราชการของรัฐ ขณะที่ความหลากหลายของกลุ่มคนและภูมิหลังทางเศรษฐกิจสังคม ประกอบกับความรุนแรงของคดีจนยากที่จะยอมรับได้ ทำให้การแก้ปัญหาด้วยวิธีการนี้จำเป็นยิ่งขึ้น การดำเนินคดีตามกฎหมายเป็นสิ่งที่เกิดอยู่เสมอ ในหลายคดีทำให้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

ดังตัวอย่างในคำพิพากษาฎีกาที่ 255 วันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2460 คดีนี้ อัยการจังหวัดชัยภูมิเป็นโจทก์ฟ้องนายเป้า ผู้ใหญ่บ้าน ฐานรับของโจรและฐานฉ้อโกง คดีนี้เกิดขึ้นเมื่อคืนวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2458 มีคนร้ายลักตัดฝาลักกระบือในคอกของนายจิว นายอาจ นายปิด ไป 6 ตัว นายเป้าผู้ใหญ่บ้านพอทราบเหตุจึงไปตามนางข้าที่สาวนายจิวเจ้าทรัพย์ว่าจะทำอย่างไร นางข้าว่าจะนำเหตุไปร้องต่อศาล นายเป้ากลับพูดว่าถ้าอย่างนั้นจะไม่ได้กระบือคืน ถ้าอยากได้คืนต้องเสียค่าไถ่ 80

¹ ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 5 เล่ม 4 จ.ศ. 1239, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ, 2540), หน้า 34-38.

² วารุณี โอสถารมย์, อ้างแล้ว, หน้า 156.

บาท แต่เจ้าทรัพย์กับพวกว่าไม่มีเงิน นายเป้าจึงพาไปกู้เงินจากนายแพ 80 บาท แล้วก็รับเงินจำนวนนั้นไป อีก 3 วันต่อมาจึงได้กระบือคินที่ข้างบ้านนายปลั่ง เมื่อคดีได้รับการพิจารณาศาลจังหวัดชัยภูมิ และศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ ตัดสินให้นายเป้าถูกจำคุก 2 ปีกับต้องใช้เงินคินแก่ผู้เสียหาย ส่วนกรรมการศาลฎีกาเห็นว่าจำเลยเป็นผู้ใหญ่บ้านแต่ประพฤติเยี่ยงนี้ไม่มีเหตุจะบรรเทาโทษ ฎีกาของจำเลยจึงให้ยกเสีย¹ ทำให้นายเป้าต้องรับโทษตามคำตัดสินแรก

คดีนี้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างราษฎร เพราะวิธีการประนีประนอมในชุมชนแบบเดิมนั้นขาดการยอมรับ รัฐได้ใช้อำนาจทางการศาลและระบบกฎหมายเข้าไปดูแล ความผิดที่เกิดขึ้นมิได้เป็นเรื่องเฉพาะชุมชน แต่เป็นอาชญากรรมต่อรัฐซึ่งมีความผิดตามกฎหมายอาญา กับทั้งบทบาทของอัยการในฐานะเป็นตัวแทนของรัฐฟ้องร้องต่อจำเลยเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กับผู้เสียหายที่ต่างได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในทางอาญาที่มีการปรับปรุงในสมัยรัชกาลที่ 5² มีส่วนต่อการสูติคดีของผู้เสียหาย ระบบกฎหมายจึงเข้ามาเป็นรูปแบบของการแก้ปัญหาคดีนี้ท่ามกลางพื้นที่ซึ่งระบบอุปถัมภ์ในสังคมไม่มั่นคง

¹ *มโนสารส่วนคำพิพากษาศาลฎีกา*, เล่ม 7 ฉบับที่ 9, วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2460, หน้า 237-239. (มจ/304-312 ผบว).

² วิระดา สมสวัสดิ์, "การเปลี่ยนแปลงสิทธิตามกฎหมายสมัยรัชกาลที่ 5 และระบบยุติธรรมของไทย," ใน *มองกฎหมาย* (2526), หน้า 78-80, แปลและเก็บความจาก David M. Engel, "Law and Kingship in Thailand During the Reign of King Chulalongkorn," *Michigan Papers on South and Southeast Asia*, No. 9, 1975, Chapters 4-5. ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ก.ย.-ธ.ค. 2520). กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในทางอาญาสมัยนี้ว่า ความเปลี่ยนแปลงในทางอาญาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้บุคคลได้รับสิทธินี้อย่างเท่าเทียมกันกว่าในช่วงก่อนหน้าก็คือ ด้านนิติศาสตร์เกือบทุกภาคของประเทศใช้กฎหมายเหมือนกัน (ยกเว้นการใช้กฎหมายอิสลามในภาคใต้) ผู้พิพากษาถูกควบคุมโดยส่วนกลาง ในด้านสังคมมีการใช้กฎหมายกับชนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาค (ยกเว้นพระราชวงศ์ และข้าราชการ) การลงโทษตามคดีนา เช่น หากผู้มีศักดินาต่ำไปกระทำผิดต่อผู้มีศักดินาสอง ต้องรับโทษตามศักดินาของผู้เสียหายได้ถูกยกเลิก กฎหมายที่ออกมามีความชัดเจนในรายละเอียด ให้ราษฎรทราบว่าการกระทำเช่นไรเป็น

หรือในคดีความตามคำพิพากษาฎีกาที่ 119 วันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2458 นายเฟื่องโจทก์ ฟ้องร้องนายแหยม นายอ้อมจำเลย ฐานลักกระบือและรับของโจร นายเฟื่องให้การว่า เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2456 ได้เลี้ยงกระบือที่ทุ่งนาตำบลหนองชุม แขวงเมืองนครนายก มีคนร้ายลักกระบือไป 1 ตัวราคา 30 บาท ไปแจ้งความต่อผู้ใหญ่บ้านวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2457 นายเฟื่องนำกำหนดไปจับกระบือที่บ้านโตะเชื่อม บ้านคลอง 12-13 เมืองธัญบุรี โตะเชื่อมชัดว่ากระบือเป็นของนายแหยม ๆ ชัดทออีกว่าเป็นของนายอ้อมอีกต่อหนึ่ง ซึ่งนายอ้อมมีตัวรูปพรรณเป็นหลักฐาน และว่าตนเองมีกระบือ 7 ตัวเพิ่งทำตัวรูปพรรณตัวนี้เพียงตัวเดียว พร้อมทั้งแจ้งความกลับหาว่านายเฟื่องแกล้งใส่ความและเรียกเงินค่าเสียหาย 100 บาท นายเฟื่องให้การว่ากระบือของตนหายจริง ๆ และไม่มีเหตุโกรธเคืองกับจำเลยจะแกล้งฟ้องทำไม ครั้งแรกศาลเมืองธัญบุรีเห็นว่าหลักฐานของโจทก์เป็นที่สงสัยโจทก์อาจจำกระบือผิดตัว ส่วนคำฟ้องของจำเลยก็ไม่ได้ความ จึงให้ยกฟ้องทั้งสองสำนวน ต่อมา นายเฟื่องได้อุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ได้กลับคำตัดสิน และเมื่อเรื่องถึงศาลฎีกา คณะกรรมการฎีกาเห็นว่าเรื่องของนายเฟื่องเป็นความจริง อีกทั้งนายอ้อมมีพิรุณซึ่งมีกระบือ 7 ตัวแต่ทำตัวเพียงตัวนี้เท่านั้นและเพิ่งทำเมื่อกระบือหายมาได้ 2 เดือน เห็นว่าทำไว้สำหรับใส่ความ กระบือนี้อายุประมาณ 7 ปีแต่พยานให้การว่าเห็นมา

ความคิด และจะต่อสู้คดีอย่างไร กระบวนวิธีพิจารณาทั้งทางแพ่งและอาญาก็บัญญัติชัดเจน เป็นการวางมาตรฐานกฎหมายเสียใหม่ ทำให้เป็นที่เข้าใจและคาดคะเนได้ว่ามีกฎเกณฑ์อย่างไรบ้างที่ราษฎรจะปฏิบัติ สิทธิที่ราษฎรจะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม เช่น การไม่กักขังเนิ่นนาน โดยยังไม่ได้พิจารณา การสอบสวนต้องเสร็จภายใน 48 ชั่วโมง ห้ามใช้วิธีทรมานจำเลยให้สารภาพ ผู้พิพากษาต้องมีคำตัดสินภายใน 3 วันนับแต่การพิจารณาคดีสิ้นสุดลง นักโทษได้รับความคุ้มครองจากการทรมานของผู้คุม เว้นแต่กรณีทำร้ายผู้คุมหรือหลบหนี เหล่านี้เป็นสิทธิตามกฎหมายและความคุ้มครองในทางอาญาที่ราษฎรไม่เคยได้รับมาก่อนทุกระดับตั้งแต่ก่อนพิจารณาคดี ระหว่างพิจารณาคดี และหลังพิจารณาคดี มาตรฐานนี้ถูกนำมาใช้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รากฐานแนวความคิดในกระบวนการยุติธรรมถูกเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง แม้มมาตรฐานเหล่านี้จะไม่มีการยอมรับในทุกกรณี แต่กฎหมายก็พยายามให้ความจริงและทดแทนสิทธิของคู่กรณีตามมาตรฐานความยุติธรรม และการเป็นเจ้าของสิทธิซึ่งศาลต้องยอมรับสิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ นี้ของราษฎร

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 33 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2547)

ประมาณ 9 ปี ซึ่งพยานก็ล้วนเป็นญาติกับนายอ๋มทั้งสิ้น นายอ๋มถูกตัดสินให้จำคุก 2 ปีกับต้องใช้กระบือคั้นพร้อมค่าธรรมเนียมแทนนายเฟื่องด้วย¹

กรณีนี้เห็นถึงความสัมพันธ์ในรูปแบบที่กล่าวมา ทั้งโจทก์และจำเลยต่างไม่รู้จักกัน แต่จำเลยกลับพยายามเบี่ยงเบนความผิด ด้วยการหาว่าเป็นการกลั่นแกล้ง ซึ่งจะทำให้โทษทางอาญาที่ถือเป็นความผิดต่อรัฐเป็นความขัดแย้งส่วนบุคคล ทั้งที่โจทก์ต้องเสียทรัพย์สินและเวลาในการดำเนินคดี ความสัมพันธ์และการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการยุติธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก ในบางครั้งพบว่าในบางคดีก็มิได้มีการดำเนินการตามขั้นตอนทางการศาล แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์ในการแก้ปัญหาด้วยการใช้ระบบกฎหมายอยู่ ดังกรณีของนายสายกับมิสเตอร์เกรแฮม

คดีนี้ปรากฏในคำร้องเรียนต่อบริษัทชุดคลองของนายสาย ซึ่งทำนาอยู่ที่ตำบลคลองที่ 3 ฝั่งเหนือคลองรังสิตใต้กล่าวว่า เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) มีผู้ร้ายปล้นกระบือ 4 ตัวแล้วเอาไฟเผาโรงเสียด ต่อมาได้ติดตามจนพบกระบืออยู่ในนาของมิสเตอร์เกรแฮมซึ่งเช่านาของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ นายสายและพลตระเวนจึงไปขอไต่คั้นแต่ไม่ตกลงกัน มิสเตอร์เกรแฮมเอาตราตีที่หูกระบือนั้นแล้วเก็บไว้ ทางบริษัทเห็นว่ามิสเตอร์เกรแฮมเป็นคนในบังคับอังกฤษ ตั้งข้อรับซื้อกระบือผู้ร้าย ราษฎรได้รับความเดือดร้อน และได้แจ้งเรื่องนี้ไปยังมิสเตอร์เกรวิล ราชทูตอังกฤษด้วย ต่อมาเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) บริษัทมีหนังสือมาถึงพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการว่า มิสเตอร์เกรแฮมได้ให้มิสเตอร์เนลเลอร์ ทนายความมาพูดกับมิสเตอร์เติลิก² ว่าไม่เข้าใจธรรมเนียม

¹ *มโหสารคำพิพากษาศาลฎีกา เล่ม 5 พ.ศ. 2459*, หน้า 218-221. (มจ 31/296-303 หน้า).

² ยืนหยัด ใจสมุทร, *ชีวิต ผลงาน และคุณธรรมของบรรพอัยการ* (2536), หน้า 74-78. กล่าวถึงประวัติของมิสเตอร์เติลิกว่า บุคคลท่านนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า วิลเลียม แอลเฟรด คุณะดิลก เกิดที่บ้านมหาพั่ว เมืองแคนดี ประเทศศรีลังกา เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2403 เป็นชาวสิงห์พ ในตระกูลชั้นสูงของลังกา เรียนวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยเมืองโคลัมโบ สอบได้เป็นเนติบัณฑิต มีสิทธิว่าความในศาลประเทศศรีลังกาได้ จึงออกมาว่าความอยู่ที่เมืองแคนดี แล้วได้รับเลือกเป็น

นิยมการซื้อขายกระบือ และไม่ทราบว่กระบือนั้นเป็นของผู้ร้ายปล้นมา มิสเตอร์เกรแฮมจึงยอมคืนกระบือให้เจ้าของออกทุนให้ครึ่งหนึ่งตามที่ได้ซื้อกระบือมา ให้เป็นความเล็กแล้วแก่กัน ทางบริษัทได้ปรึกษากับมิสเตอร์เติลก็ได้ข้อสรุปดังนี้

“...มิสเตอร์เติลก็ได้ชี้แจงแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าจะเป็นความแล้วเป็นการยากที่จะหาพยานประกอบให้พวกลูกขุนสามัญเห็นว่ามิสเตอร์เกรแฮมได้รู้เห็นว่ากระบือที่ซื้อมาเป็นของอ้ายผู้ร้าย ถ้าศาลตัดสินยกฟ้องแล้วราษฎรก็จะไม่ได้กระบือกลับคืน ข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษาเจ้าของกระบือ ๆ ก็เห็นด้วยในการที่จะได้รับกระบือคืน ข้าพเจ้าจึงได้ให้มิสเตอร์เติลตกลงกับมิสเตอร์เกรแฮมว่า กระบือที่จะได้รับคืนมานั้นเจ้าของจะให้ตัวละ 15 บาท กับนอกจากเจ้าของกระบือที่เป็นโจทก์ในคราวนี้ ข้าพเจ้าได้สืบหาราษฎรอีก 7 ราย ซึ่งอ้ายคนร้ายลักกระบือไปขายให้แก่มิสเตอร์เกรแฮม เจ้าของได้ตามรอยไปพบที่นั่น มิสเตอร์เกรแฮมก็รับที่จะคืนให้ด้วยเหมือนกัน...”¹

มนตรีในนคราภิบาลเมืองแคนดี ได้เป็นผู้พิพากษาแมกิสเตรตในศาลนคราภิบาล 2 ปี พออายุ 28 ปีออกเที่ยวตามประเทศต่าง ๆ ได้มาตั้งบ้านเรือนที่กรุงเทพฯ ประมาณปี พ.ศ. 2433 รับว่าความจนมีชื่อเสียง คดีที่สำคัญคือคดีพระยอดเมืองขวาง โดยรับเป็นทนายจำเลย ร่วมกับมิสเตอร์เบ็ดเนติบัณฑิตอังกฤษ ภายหลังกิจการว่าความเจริญก้าวหน้า จึงได้จ้างมิสเตอร์ราล์ฟ บี. เอช. กิบบินส์ เนติบัณฑิตอังกฤษ ตั้งสำนักงานทนายความ “ติลลิก แอนด์ กิบบินส์” ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยของนักกฎหมายไทยส่วนใหญ่ ในปี พ.ศ. 2440 ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในตำแหน่งอธิบดีศาลพระราชอาญา รักษาการในตำแหน่งเจ้ากรมอัยการประมาณ 13-14 ปี เมื่อเปลี่ยนจากคนในบังคับอังกฤษมาเป็นบังคับสยามแล้ว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระอรรคการประสิทธิ์ใน พ.ศ. 2455 ได้เลื่อนยศเป็นมหาอำมาตย์ตรี เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวรรคการประสิทธิ์ แล้วได้เลื่อนตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมอัยการ ปี พ.ศ. 2458 เป็นองคมนตรีสภาที่ปรึกษาราชการในพระองค์ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2460 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมอัยการถึง 20 ปีเต็ม

¹ หจข. เอกสารกระทรวงเกษตร แผนกบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม, กส. 10/7, ผู้ร้ายปล้นกระบือนายสายตำบลคลองที่ 3.

วารสารอักษรศาสตร์ปีที่ 33 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2547)

ในกรณีนี้แม้จะมีได้ดำเนินคดีตามกระบวนการทางศาล แต่ก็มีการใช้ระบบกฎหมายเข้ามาแก้ปัญหาโดยผ่านตัวบุคคลคือ มิสเตอร์เติลกี นักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงซึ่งขณะนั้นได้เป็นอธิบดีศาลพระราชอาญา พร้อมกับรักษาการเจ้ากรมอัยการ คอยให้คำแนะนำและช่วยตกลงข้อยุติกับมิสเตอร์เกอร์แฮม ซึ่งมีท่าทีไม่อยากจะมีความด้วยเป็นข้อหาที่รุนแรง การให้คำแนะนำจากนักกฎหมายทำให้เกิดประโยชน์ต่อราษฎรซึ่งหากราษฎรจะฟ้องร้องตามข้อความที่กล่าวมาก็จะเกิดผลเสียได้ แม้ว่าราษฎรจะต้องเสียเงินจำนวนหนึ่งแต่ก็ดีกว่าเสียแรงงานที่สำคัญในการกสิกรรมของตนไป ระบบกฎหมายจึงมีส่วนช่วยในการยุติปัญหาในท้องที่ซึ่งมีผู้อาศัยที่มีความหลากหลายในด้านเชื้อชาติและภูมิหลังทางสังคม

จากที่กล่าวมาจะเห็นถึงความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์แบบนักเลงที่เสื่อมลง เพราะระบบเดิมไม่ทำตามหน้าที่ที่ควรเป็น คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปล้นที่รุนแรงจนเป็นการเบียดเบียนราษฎรแม้ในภาวะที่ประสมกัยธรรมชาติก็ตาม ขณะเดียวกันระบบอุปถัมภ์แบบอื่นเข้ามาแทนที่ ได้แก่การให้ความคุ้มครองจากบริษัทและรัฐที่มีบทบาทให้ฟังฟังได้ ประกอบกับลักษณะและภูมิหลังทางสังคมที่ต่างคนต่างก็มีระบบอุปถัมภ์เฉพาะ ทั้งเครือญาติ คนใกล้ชิด และยังสามารแบ่งได้ตามการรวมกลุ่มเชื้อชาติที่หลากหลาย การเป็นคนในบังคับต่างประเทศทั้งจริงและแอบอ้าง หรือในระบบเช่านาทั้งผู้เช่า นายกองนา และเจ้าที่ดิน สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นในทุกรัฐทั้งสิ้น และเป็นผลสะท้อนจากความเปลี่ยนแปลงโดยรวม ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น บทบาทของนักเลงที่ควบคู่กับวิถีชีวิตเกษตรกรรมก่อนหน้านี้จึงหมดพลังลงไปเหลือเพียงแต่การเป็นผู้ก่อความเดือดร้อนกับผู้อาศัยในท้องทุ่งแห่งนี้เท่านั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย